

XXXVI. Országos Tudományos Diákköri
Konferencia 2023

Jelige: Brot

Mohácstól
Zsitvatorokig

A XVI. SZÁZADI HABSBURG-OSZMÁN VISZONYOK ÉS ÍROTT
FORRÁSOK TANULMÁNYOZÁSA

Lezárás dátuma: 2023.01.12.

Tartalom

Introdukcio	2
Törökök és változások Európában	3
Közép- Európa és a törökök a Mohácsi csatáig	7
Európa a XVI. században	15
„NEMZETI NAGYLÉTÜNK NAGY TEMETŐJE, MOHÁCS!”	18
Mohács után- a három részre szakadt ország (1526-1541)	20
A hosszú háború felé vezető út	21
A tizenötéves háború	24
Egy új megközelítés- az írott források tanulmányozása	25
Mohács tájain	27
A hódoltság idejéhez kapcsolódó írott forrásaink	29
Zárszó	33
Felhasznált irodalom	35
Források	35
Cikkek, folyóiratok könyvek, tanulmányok	35
Internetes források	39

Introdukcio

Ahhoz, hogy megérthessük azokat a jelenségeket, illetve változásokat, melyek a mohácsi csata és a zsitvatoroki béke között jelentkeztek Magyarországon és a Balkán-félszigeten, azaz magának a munkának a lényegét, összetettségét, vissza kell utaznunk az időben, egészen a legfontosabb jelenségekig, melyek ezeket a térségeket érintik, valamint az országok között létrejött meghatározó külpolitikai kapcsolatokig.

Az Árpád-ház vezetett Magyarország, valamint a Nemanjić-dinasztia által uralt Szerbia már a kései középkorban is elég szoros kapcsolatban álltak. Dragutin király (1276-1282) felesége Katalin, V. István magyar király lánya volt. Ennek a házasságnak az előzménye a magyarok és a szerbek közötti 1268-as konfliktus volt, melyben az akkori magyar király, IV. Béla kerekedett felül. A háború lezárásakor kötött egyezségben helyet kapott a dinasztikus házasság a két család között, melynek gyümölcse az előbb említett esemény volt.¹ Hamarosan azonban Dragutinnak le kellett mondania a trónról, öccse javára. Ekkor vette át a Szerémségként ismert terület egyik részének irányítását, melyet egészen haláláig kormányzott is, emellett magyar főúri tisztelet is kapott.² Mivel nem sikerült fiának biztosítania a szerb koronát, más irányba kezdett tekinteni. Az Árpád-ház 1301-es kihalása után fiának- aki IV. Béla unokája volt- a magyar koronát szeretne volna megszerezni, ám ebben az esetben sem járt sok sikerrel. Ezzel egy időben kezdte meg a felemelkedését egy másik dinasztia, mely később Európa legmeghatározóbb játékosává vált. Történetesen a Habsburgokról, van szó, akik, az oszmán törökök mellett a dolgozatomnak és kutatásomnak főszereplői, illetve a velük kapcsolatban lévő szerbek, akik nagy szerepet játszottak a XVI. században a két ország között, illetve az országok államapparátusában. Az említett uralkodócsalád számára a legjelentősebb esemény a későbbi I. Rudolf (1273-1291) német-római uralkodóvá való választása volt, mellyel örökre beírták magukat a történelemkönyvekbe.³ Később, kevesebb mint egy évszázad elteltével megjelenik a Balkánon és Európa szívében egy újabb dinasztia, mely felemelkedését Kis- Ázsiában kezdte meg. Az a dinasztia, mely hamarosan az egész Balkán-félszigetet uralni fogja, és nem mellesleg három kontinensen is birtokokat tud majd szerezni. Ez az Oszmán-dinasztia, mely az Oszmán Birodalom hatszáz éves fennállása alatt végig meg tudott maradni,

¹A középkorban, valamint a kora újkorban gyakran kötöttek hasonló házasságok, melynek egyfelől az országok közötti béke fenntartása, illetve gyakorta volt cél egyes területek megszerzése is ily módon.

²Невен Исаиловић, Међуречје Саве и Дрине у позном средњем веку: између Угарске, Србије и Босне у На граници хришћанске Европе (уредник Арпад Хорњак), Нови Сад, Форум, 2020, 37-38

³Martyn Rady, A Habsburgok, Helikon, Budapest, 2022, 39-40

és uralkodót tudott biztosítani az országnak. Ezek az események előzték meg azt a korszakot, mely vidékünkre és egész kontinensünkre is hatalmas hatással volt, az oszmán hódítások korát.

Tulajdonképpen ez lenne a munkám lényege és jelentősége – bemutatni a Közép-Európáért versengő „nagy hatalmak” között lejátszódó eseményeket, vízváltásokat a kora újkorban, illetve a korszakból származó történelmi forrásokat, melyeknek tanulmányozásával – véleményem szerint – keveset foglalkozunk, annak ellenére, hogy értékes adatokat rejthetnek számunkra. Emiatt igyekeztem én is a legtöbb dokumentumot a munkám során bemutatni, persze történelmi kontextusba helyezve. A felhasznált forrásaim időrendi sorrendben szeretném bemutatni az olvasók számára, illetve rövid elemzés után összekapcsolni az adott történelmi eseményekkel, valamint rámutatni jelentőségeikre. A felhasznált irodalmat több hónapnyi kemény kutatás és elemzés után sikerült több nyelven összegyűjtenem. Igyekeztem a tényeket a lehető legjobban feltárni, persze több szemszögből is megvizsgálva, és az olvasó elé tárni.

Meg kell hagynom azonban egy érdekességet, mielőtt áttérnék a munka fő témájára, azaz a kora újkor Oszmán-Habsburg viszonyok tanulmányozására. Mikor belekezdtem ebbe a projektbe, tudtam, nagy fába vágtam a fejszém, hiszen egy nagyon érdekes téma, eléggé elrejtett szegmensét kezdtem tanulmányozni. Hipotézisem, mely a kutatás végére helytelennek bizonyult, hogy talán azért is foglalkozunk keveset ezzel a témával, mert kevés forrással rendelkezünk. Sajnos a végén inkább arra a megállapításra jutottam, hogy azoknak a dokumentumoknak a száma a kevés, melyet alapos analízisek segítségével mutattak be a történészek. Számos defter, útleírás, történelmi feljegyzés maradt ki ebből a körből a mai napig. Remélem, hogy talán a munkámmal és kutatásommal felkeltem a történészek érdeklődését ezen korszak irányába és ezáltal, valamilyen formában ugyan, de elő tudom segíteni a történelemtudomány fejlődését.

Törökök és változások Európában

A mohácsi csatáig vezető út hosszú volt a törökök számára. A török eredetű népek azonban nem voltak ismeretlenek a nyugati fejlettebb civilizációk számára. I. Jusztiniánosz és II. Jusztin császár idejében a bizánciak már kapcsolatokat építettek ki a török eredetű népekkel, főként a Perzsák elleni hadjáratok céljából.⁴ Azonban egészen a XIV. század kezdetéig a szeldzsuk-törökök nem játszottak meghatározó szerepet az európai életben. Oszmán, az uralkodóház első tagja, valamint névadója, sikeresen vette fel a harcot a Keletrómai

⁴ Георгије Острогорски, Историја Византије, Миба, Београд, 2017, 108

Birodalommal, amikor is 1302-ben sikerült legyőznie a császári sereget a Bafeus-síkon.⁵ Uralkodása alatt hiába sikerült neki szilárdan fellépnie a római császárok örökségét élvező bizánciakkal szemben, ám a keletrómaiak által felbérelt katalán csapatoknak sikerült megvernie Oszmán hadait 1305-ben. A törökök szerencséjére azonban a katalán társaság hamarosan a császár és annak országa ellen fordult. Az ezeréves államnak azonban emellett hamarosan két polgárháborúval is szembe kellett néznie, melyek tovább gyengítették a császárságot. Oszmán életében nem érezhette meg a teljes siker ízét, azt, hogy csapatai sikeresen elfoglalták Bursa városát- mire a hír eljutott hozzá már haldoklott. ⁶ Az állam élén fia, Orhan követte, aki elkezdte birodalmát kulturálisan is kapcsolatba állítani Európával. Ennek kulminációja a közte és VI. Ioánnesz bizánci császár lánya között létrejött házasság volt.⁷ A nagyobb török hódítások azonban még csak ekkor kezdődtek- az oszmán seregek hamarosan elfoglalták Trákia nagy részét, 1371-ben pedig már győzedelmüket ünnepelehték a Szerb Császárság felett is a csernomeni csatában.⁸ Ezután belharcok jelentkeztek Szerbiában, amelyet az Oszmán Birodalom ismét sikeresen kihasznált- 1389-ben, a rigómezei csatában a szerbek elvesztették Lazar kenézt, aki lányai kiházásításával igyekezett megszilárdítani hatalmát.⁹ Azonban a török veszedelem magával hozta a kulturális változás szelét is. Lazar halálával újra belső viszályok alakultak ki a két nagyhatalmú dinasztia, a Brankovićok és a Lazarevićek között, akik nem mellesleg rokoni kapcsolatban is álltak egymással¹⁰. Ezekben a nehéz időkben vette át a Lazarevićek körében a vezető szerepet Milica, a koszovói csatában elhunyt Lazar felesége. Szerbia ekkor vált török vazallussá, emmellett lányát, Oliverát az új szultánnak, Bajazitnak ajándékozta, így került ez a szerb nemesi származású nő a szultán háremébe.¹¹ Ezen házasság politikai hátterét biztosan tudjuk igazolni, azonban a történelmi források nem tudnak pontos képet adni számunkra, hogy valójában kinek is volt az ötlete a házasság. Az egyik fontos írásos forrásunk Konstantin Filozof István despota hagiográfiája című műve, melyben arra találunk

⁵ Halil Inalcik, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973, 6

⁶ Steven Runciman, *The fall of Constantinople 1453*, Cambridge University Press, Cambridge, 1965, 32-33

⁷ Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Миба, Београд, 2017, 591

⁸ Ágoston Gábor, *Az Oszmán hódítás és Európa*, Rubicon Intézet, Budapest, 2022, 35; *Историја српског народа*. 1. Српска књижевна задруга, Београд 1981, 600—602.

⁹ Teodora nevű lányát például Garai Miklóshoz adta hozzá.

¹⁰ Lazar utóda és egyben fia István és Vuk Branković felesége, Mara testvérek voltak.

¹¹ Марко Шуица, *Милица кнегиња немирног доба*, Еволута, Београд, 2020, 25-27

nyomokat, hogy az említett esemény a szerb udvar kezdeményezésén alapult.¹² Egy másik forrás, mely a középkori szerb történetírás egyik legkiemelkedőbbjének számít, ami az Oszmán Birodalom történetével áll kapcsolatban, Konstantin Mihalović Janičarove uspomene¹³ című műve. Ez a forrás egy olyan első kézből származó forrása, melyben a szerzője a janicsárok barakjában töltött időről számol be.¹⁴ A nagy történelmi jelentőséggel rendelkező dokumentum egy helyen arról számol be, hogy a házasság a török szultán kezdeményezése miatt jött létre.¹⁵ A mű alapján még bizonyosnak vélhetjük, hogy a szerb despota és Bajazid szultán között szívélyes kapcsolt állhatott fenn, amelyről az előbb említett mű is tanúskodik az alábbi módon: „Деспоте, остани овде и сагради град себи на овоме месту; нећу те дирати и опомињем те да имаи много непријатеља на нашем двору; па ако те буду прекопосланика позивали, не долази к мени; ја те ево овако остављам да би своју главусачувао. Захваливши, деспот остаде и поче зидати град Београд, који и данас постоји “¹⁶ Magyarország, melyben akkora Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) uralkodott, a török terjeszkedést látva egyre inkább igyekezett beleavatkozni a Balkán- félszigeten dúló háborúskodásba. Pár évvel a koszovói csata után, pontosabban 1396-ban Zsigmond egyfajta keresztes hadjárat során próbálta meg kiszorítani a törököket az újonnan elfoglalt területekről. Ez a hadjárat azonban magyar kudarccal végződött, melyet a történészek mai napig szívesen elemeznek a rosszul eltervezett logisztika miatt¹⁷. Érdekes megjegyezni, hogy a szerb uralkodó, aki ekkorra már nagykorúsította magát, a törökök oldalán harcolt. ¹⁸Ez a csata volt talán az a fordulópont, mellyel elkezdődtek az évszázados magyar-oszmán viaskodások.

¹² „и по савету патријарха и целога сабора свештених лица и целога синклита даде је за жену Амиру великом (Бајазиту), да би било спасено христоименито стадо од вукова који су га клали “. Константин Филозоф, Житије деспота Стефана (<https://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/konstantin-zitije-desp-stefana-c.html>), hozzáférés dátuma: 2022.8.11.); Никола Гиљен, Две српске султаније, Дерета, Београд, 2016, 71

¹³ Egy janicsár visszaemlékezései

¹⁴ Лемајић Ненад, Извори и историографија о српском средњем веку, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2007, 64-65

¹⁵ „Цар Бајазит узео је себи за жену сестру Стефанову Деспину.“ Константин Михаиловић, Јаничарове успомене; Никола Гиљен, Две српске султаније, Дерета, Београд, 2016, 74

¹⁶ Konstantin Mihailović, Janičarove uspomene, Prosveta, Beograd, 1966, 87

¹⁷ Ágoston Gábor, Az Oszmán hódítás és Európa, Rubicon Intézet, Budapest, 2022, 36-37

¹⁸ Марко Шуица, Милица кнегиња немирног доба, Еволута, Београд, 2020, 229

Azonban hamarosan fordulóponthoz érkezett nemcsak az Oszmán Birodalom és a Balkán- félsziget, hanem egész Európa történelme is. Bajazid uralmának ugyanis hamarosan drasztikus vége lett. Az anatóliai csatában a mongol hadak legyőzték a szultánt, aki fogságba került, ahol hamarosan életét is vesztette. Mivel fiai között nem határozta meg az öröklődési sorrendet, ezért közöttük belháborúra került sor, mely egy évtizedig tartott. Ez az időszak mélyreható következményekkel járt, hiszen legyengítette az államot, illetve megtorpant a terjeszkedés is Európa felé, azonban ezek nem voltak hosszú életűek, így az európai államoknak nem is sikerült kihasználni őket.¹⁹ Ez idő tájt vett hatalmas váltást a szerb despota²⁰ politikája. A helyzetet jól felmértén háttér fordított a belviszályok miatt legyengült törököknek, és a magyar király vazallusává vált, valamikor a XV. század elején, valószínűleg 1403-ban vagy 1404-ben. Uralkodásának ezen szakaszára egészen a középkori Szerbia végső bukásáig a magyar-szerb kapcsolatok erősödése és javulása jellemző. Ezen tézisek alátámasztására jó példaként szolgálnak például a következők is: István despota az első között lett tagja az 1408-ban alapított Sárkány Lovagrendnek, illetve 1411-ben, amikor megújította vazallusi kötelezettségeit, birtokokat kapott a történelmi Magyarország területén, melyek közül pár a mai Vajdaság területén található, akárcsak Óbecse, Nagybecskerek, Apatin.²¹

Ezeknek a történések szintén nagy változással jártak, ez alaklommal leginkább a demográfiai összetételre. A kosovói csata után elkezdődött egy migrációs folyamat, melynek során szerbek tömegesen menekültek Magyarország területére az addig általuk birtokolt területekről, melyet a törökök teljesen felperzseltek. Ezek a vándorlások csak tovább fokozódtak egészen addig, míg el nem érték első kulminációjukat a középkori Szerbia végleges bukásáig, majd az 1690-es nagy szerb vándorlással. Azonban a teljes fordulópontot a Szerb Despotaság 1439-es bukása jelentette. Ekkor kezdődtek meg valójában, nagyobb tömegek áttelepülésével ezek a vándorlások, illetve a szerb államiság eszménye is ekkor kezdi megvetni lábát Magyarországon.²² A szerbek ezután egyre nagyobb mértékben települtek északi szomszédjuk területeire, ezzel megváltoztatva a Magyar Királyság demográfiai összetételét. Ezek a szerbek, akik általában főuraikat követték gyakran részt vettek a magyar területek

¹⁹ Steven Runciman, *The fall of Constantinople 1453*, Cambridge University Press, Cambridge, 1965, 42-44; Никола Гиљен, *Две српске султаније, Дерета, Београд*, 2016, 102-103

²⁰ István kenézként került az állam élére, viszont később despota címet kapott a bizánci császártól.

²¹ Александар Крстић, *Српски деспоти и властела у државној структури Угарске (1404-1459) у На граници хришћанске Европе* (уредник Арпад Хорњак), Нови Сад, Форум, 2020, 21-22

²² Милош Благојевић, Дејан Медаковић, *Историја српске државности I*, САНУ, Нови Сад, 2000, 285-287

megvédését szolgáló háborúkban. Fontos megemlítenünk azonban, hogy nem csak a törökök ellen, hanem Mátyás egyik másik ellenlábasa, Habsburg Frigyes ellen is bevetésre kerültek ezek a szerbek, más etnikumokkal együtt. A szerb nemesség egyes alakjai, illetve híres családjai pedig különböző nemesi titulusok birtokosai lettek. Később az igazságos király halála után pedig meghatározó tényezői lettek a Jagellók, ezáltal közvetve később a Habsburgok magyarországi uralkodásának.²³

Fontos még kiemelni, hogy ezeknek a középkori és kora újkori migrációknak a magyar állam déli határaiban, illetve a törökök ellen folytatott háborúk idejében kifejtett hatásait Dudás Gyula a mai történészeket több mint egy évszázaddal megelőzve már a XIX. század végén tanulmányozta.²⁴ Dudás történelmi források és rengeteg analízis segítségével mutatja be a szerbek helyzetét a Habsburg Birodalomban, pontosabban annak magyarországi részében. Nélkülözhetetlen megjegyeznünk, hogy a birodalom déle része nem sokáig maradt Habsburg kézen, hiszen a XVI. század folyamán az Oszmán Birodalom fennhatósága alá kerül. Az említett tanulmány kutatását képező népek azonban legfőképp itt éltek. Viszont az állam középső részén²⁵ továbbra is részt vettek a Magyarország három részre szakadását elősegítő harcokban I. Ferdinánd, valamint Szapolyai János oldalán²⁶, Emellett az oszmán- magyar háborúkban, a tizenötéves háborúban, nem utolsó sorban pedig a Bocskai féle felkelésben is.²⁷

Közép- Európa és a törökök a Mohácsi csatáig

A két dinasztia közös történetének kezdetétől a mohácsi csatáig, ahogyan csak a mondás is tartja „sok víz lefolyt a Dunán”. Mindkét dinasztia a kései középkorban kezdte meg felemelkedését, melynek a közös kapcsolatokban hamar meg is lett a következménye. Amellett,

²³ Снежана Божанић, Српски великаши у политичким превирањима око избора Владислава за краља Угарске у Истраживања 24, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2013, 151-157

²⁴ A mű 1896-ban jelent meg „*A bácskai és bánsági szerbek szereplésének története, 1526-1711*” címen.

²⁵ Ez legfőképp a mai Magyarország területével azonos területekkel egyezik meg.

²⁶ Nehéz meghatároznunk, ki kinek az oldalán harcolt, hiszen mindez érdek kérdése volt. Abban az esetben, ha jobb lehetőségek és feltételek mutatkoztak gyorsan, alig hezitálva átálltak az addig „ellenséges” oldalra. Dudás emellett elítéli a szerbek ellenséges bemutatását, kiemelve, hogy mindez érdek kérdése volt azokban az időkben. A szerbek szerepéről a belviszályok korában bővebben: Дејан Микавица et al, Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526 до 1918., Књига 1-2, Прометеј-Филозофски факултет-РТВ, Нови Сад 2016, 32-74

²⁷ Győre Zoltán, Pfeiffer Attila, Godišnjak Istorijskog arhiva društva Bačko-Bodroške županije i srpske teme u Istoriji i interpretaciji (Момир Самарцић уредник), Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2020, 53-54

hogy a folyamatos háborúskodás miatt egyre jobban meg tudták ismerni egymást, a XVI. századra már ugyanazok a területek váltak mindkét birodalom érdekszférájává.

A dolgozatom elejében már ismertettem az Oszmán-dinasztia felemelkedését, emellett az általuk uralt birodalom terjeszkedésének fontosabb szakaszait is ismertettem, valamint taglaltam a szerbek közvetítő és kulturális szerepét a XV. század közepéig. Eljött az idő, hogy most a másik felet is röviden bemutassam.

A Habsburgok genealógiájában számos ellentmondást találunk. Ami bizonyos, hogy akárcsak a többi középkori uralkodóházat, úgy őket is érdekelte korábbi őseik felkutatása. Emiatt számos olyan családfa készült, melyekről rövid kutatás után is megállapítható, hogy valótlanságokat közölnek²⁸. Az első, a dinasztia történetéről származó objektív történelmi források a X. századból származnak és a Muri apátsághoz kötődnek. A legendák szerint ezt az apátságot Idda alapította 1027-ben, amikor is a Radbottal kötött házasság miatt ajándékba kapta.²⁹ Innentől kezdve folyamatosan újabb területeket tudtak meghódítani Közép-Európában bizonyítva rátermettségüket, hol a házasságkötés, hol pedig a harcokban bizonyított kimértségük segítségével. A híres morvamezei győző³⁰, Rudolf pedig 1273-ban, ahogyan már említettem a Német- római Birodalom királyi címét³¹ is be tudta magának biztosítani. Legnagyobb ellenfele az a II. Ottokár cseh király volt, aki közép- európai tájakon talán a legnagyobb ambíciókkal rendelkezett. Rudolf igazán csak az 1278- as csata után tudta megszilárdítani hatalmát, hisz addig Ottokár minden pillanatot megragadva igyekezett eltávolítani Európa térképéről a kétféjű sast. Hősi halált halva örökre beírta magát a cseh

²⁸ Ilyen hasonló példák például a dinasztia visszaeredeztetése egészen Trójáig, azonban a Noéóéól, valamint egyes politeista vallások isteneitől való származás lehetőségét is figyelembe vették. Zoltan Đere, Habzburška monarhija 1526-1792, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, Monografije br. 60, Novi Sad 2014, 13-14

²⁹Martyn Rady, A Habsburgok, Helikon, Budapest, 2022, 28

³⁰A második morvamezei csata vagy másnéven a dürnkruti csata 1278. augusztus 26- án játszódott le, amikor is I. Rudolf és IV. (Kun) László (1272-1290) hadai megsemmisítő vereséget mértek II. Ottokár (1253- 1278) seregeire, amiben maga a cseh király is életét vesztette.

³¹Annak ellenére, hogy életében és halála után is nagy tiszteletnek örvendett sohasem sikerült császárrá koronáztatnia magát.

történelemben.³² Rudolf és a dinasztia élete azonban ezen események után mély lejtőnek eredt, mely valahol a XV. század elejére stabilizálódott³³.

Mire a törökök a Balkán- félsziget középső meghódításában mesterkedtek, addigra Magyarország hatalmas változások jelentkeztek. Egy félévszázados uralkodás után Luxemburgi Zsigmondot (1387-1437) magához szólította a teremtő. Utóda Erzsébet nevű leányának férje, Habsburg Albert lett³⁴. Ez az esemény történelmi jelentőségű, hiszen ekkor lépett Magyarország élére először uralkodó a Habsburg-házból, másfelől pedig ekkortól számíthatjuk a konkrét Habsburg- török háborúk idejét, hiszen ekkortól már Habsburg ült egy olyan ország trónján, amely déli szomszédjával, az oszmán-törökökkel folyamatosan háborúban állt.

Albert apósa hatalmát kihasználva már halála után kis idővel, december 18-án megválasztatta magát a magyar előljárókkal, s a következő év első napján már meg is koronázták Magyarország első Habsburg királyát. Csehországban is azonnal elkezdte az ország előljáróit meggyőzni, ám ott ellenlábasa is akadt.³⁵ Csehországban ez idő tájt azonban korántsem volt békés a belpolitikai színtér. A huszita háborúk, illetve a nemesség megosztottsága nagy fejtörést okozott Albertnek, igaz az előző majd végleges csak fia uralkodása idején ért véget 1452-ben. Viszont azt biztosan állíthatjuk, hogy ezek a belpolitikai problémák vezethettek V. Lászlónak, azaz Albert fiának az uralkodásban való megcsönkített szerepéhez.³⁶ Mindezek ellenére sikerült megszereznie a másik fontos közép-európai koronát, melyet élete végéig meg is tudott őrizni. Albertnek rövid idő alatt drasztikus döntéseket kellett meghoznia, hogy országát megmentse a török véstől. Elsősorban Erdélyt érték támadások az oszmánok oldaláról, ezért gyorsan kellett cselekednie. A következő évre már országgyűlést is hívott össze Budán.³⁷ Az országgyűlés végével Albert a déli területekre sietett, hogy felvegye

³² Libor Jan, Rytířská smrt pomazaného krále 1278, Osmičky: Osudová výročí českých a československých dějin končící na jednu číslici NLN - Nakladatelství Lidové noviny 2018, 23-24, 35-37

³³ Martyn Rady, A Habsburgok, Helikon, Budapest, 2022, 43-44

³⁴ A Habsburgok már ekkor is mesteriek voltak a házasságkötés technikájában. Ez a házasság pedig az 1364-ben kötött Luxemburg- Habsburg- szerződés eredménye volt.

³⁵ Pálosfalvi Tamás, Magyarország története 7 A Hunyadiak kora 1437-1490, Kossuth Kiadó, Budapest, 2009, 8-9

³⁶ Дворник. Френсис, Словени у Европској историји и цивилизацији, Београд, Clio, 2006, 253,259

³⁷ Pálosfalvi Tamás, Magyarország története 7 A Hunyadiak kora 1437-1490, Kossuth Kiadó, Budapest, 2009, 11-12

a harcot legnagyobb külpolitikai ellenségével. Azonban nem sejtette, hogy életében ez lesz az utolsó nagy mérközése. Brankovics György szerb despota 1439-ben hatalmas élet- halál háborút folytatott a törökökkel. Emiatt igyekezett megnyerni magának a magyar király segítségét is. Júniusban már Budán tárgyalt Alberttel, aki földbirtokokat adományozott neki Világos környékén. Albert igyekezett Györgynek segíteni országa megvédésében, mindhiába. A kevés katona és szervezetlenség miatt a magyar király nem tudta megakadályozni a Despotaság bukását, később pedig Pétervárad és Futak környékén tartózkodott katonáival, ahol halálosan megbetegedett. Albert járvány áldozta lett, és az év október 27-én visszaadta életét a teremtőnek.³⁸

Az első Habsburg magyar király halálával rövid időre új időszak kezdődött a magyar történelemben, mely megszakításokkal egészen a mohácsi csatáig tartott. Ez volt a Habsburg-Jagelló kapcsolatok időszaka. Albert lányát, Annát már korábban feleségül akarta venni az ifjú lengyel király, Ulászló, ezzel szeretne volna összekapcsolni a Jagellókat a Habsburgokkal. Emellett a lengyel dinasztia amiatt is támadóan lépett fel Magyarországon, mert a Brankovicsok, a Szerbia despotáit adó dinasztia geyre inkább szált versenybe Albert özvegyének kezéért, illetve egyre inkább szált versenybe a magyar trónért is.³⁹ Megjegyzendő, hogy a Jagellók uralma Lengyelországban nagyban összekapcsolódik Magyarország szerepvállalásával is. Ismertes, hogy Kázmér lengyel király halálával a megüresedett lengyel trónra 1370.11.5-én Nagy Lajos magyar király ült, akit halála után lánya Jadviga királyként⁴⁰ követett.⁴¹ Hedvignek hamarosan új kéréje akadt, s el kellett válnia első férjétől, aki a Habsburg-dinasztia tagja volt. Így került sor 1385. január 18-án a litván uralkodó küldöttségével való tárgyalások kezdetére, melynek eredménye a krewói egyezmény lett azon év augusztusában. A következő évben Jagelló, Hedvig újdonsült férje megkeresztelkedett és a keresztény hitben az Ulászló nevet kapta. Pagány neve pedig a dinasztia nevévé változott. Ennek köszönhetően

³⁸ Дејан Микавица et al, Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526 до 1918., Књига 1-2, Прометеј-Филозофски факултет-РТВ, Нови Сад 2016, 19-20

³⁹ Тамаш Палосфалви, Бранковићи на мађарском престолу? у На граници хришћанске Европе, Европе (уредник Арпад Хорњак), Нови Сад, Форум, 2020, 11-13

⁴⁰ Jadvigát magyarul Szent Hedvigként ismerjük. A lengyel történetírásban azonban Jadvigaként, illetve Lengyelország királyaként (król Polski), nem pedig királynőjeként ismeretes.

⁴¹<https://rubicon.hu/cikkek/nagy-lajos> (megtekintés dátuma: 2022.09.12.)

került fontos helyre a lengyelek és a litvánok történelmi emlékezetébe a magyar korona és Magyarország.⁴²

Mindenesetre a két dinasztia között ebben az időszakban a kapcsolatok meglehetősen rosszra fordultak, hiszen mindketten a magyar államért versengtek. A mai Szlovákia területén például nagyobb harcok folytak, melyben az újszülött Habsburg fiú ⁴³képviselője, Jan Giskra kerekedett felül. Emellett édesanyja a horvát és a szerb nagyurak támogatását is élvezhette. Ezek a főurak igyekeztek minél jobban kihasználni a helyzetet, és saját uralmuk alá helyezni az országot.⁴⁴ Erzsébet azonban mindenáron igyekezett fia számára- aki a belviszályok kezdetén még meg sem született-, biztosítani a koronát. Egy udvarhölgyével sikerült elloptatnia azt, és februárban megszülte fiát, aki az első olyan Habsburg lett Magyarország történelmében, aki örökölte a magyar koronát. A koronázás a magyar törvényeknek megfelelően történt, május 15-én. Azonban a lengyel király, aki már hosszabb ideje fente fogát a közép-európai területekre, bevonult Magyarországra, és magát is megkoronáztatta királynak, az év júliusában. Sajnos ennek a cselekedetnek hosszantartó hatásai lettek. ⁴⁵ Ulászlónak sikerült megerősítenie a hatalmát, nagy részben Hunyadi Jánosnak köszönhetően. Az elkövetkező években sikeresen vették fel a harcot törökökkel, 1440-ben Nándorfehérvárnál, 1441-ben a szendrői szandzákberg csapatait verték meg, 1442-ben az Erdélyt fosztogató törökök lelték vesztüket. Az elkövetkező évben pedig hadjáratot vezettek a török ellen, melyben óriási sikereket értek el, és egészen Szófiáig nyomultak előre. Azonban 1444. június 12-én cselszövéseket kihasználva a törökök a keresztes hadjáratot vezető magyarokat békére kényszerítették. Az ez után következő hadjárat pedig teljes kudarccal zárult- 1444. november 10-én Várnánál a törökök szétverték a magyar hadakat, és I. Ulászló is életével fizetett⁴⁶. Viszont az országnak akadt még egy királya, aki nagybátyja szárnyai alatt nevelkedett. Posthumus Lászlót ugyanis Habsburg Frigyes vette szárnyai alá, ezzel is megerősítve akaratát egy közép-európai szuperhatalom kialakítására, mely a Habsburg örökös tartományok mellett a cseh és a magyar korona tartományait is magába foglalta volna. Akaratos uralkodó lévén sikerült levernie több, az uralmát megingatni készülő

⁴²BARONAS,Darius, ROWELL, S.C., The Conversion of Lithuania From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians, Vilnius, THE INSTITUTE OF LITHUANIAN LITERATURE AND FOLKLORE 2015, 266-269

⁴³V. Útőszülött László apja halála után született meg, így nagy megkönnyebbülést okozott a Habsburgoknak jövőre.

⁴⁴Дворник. Френсис, Словени у Европској историји и цивилизацији, Београд, Clio, 2006, 423-424

⁴⁵Pálosfalvi Tamás, Magyarország története 7 A Hunyadiak kora 1437-1490, Kossuth Kiadó, Budapest, 2009, 13-15

⁴⁶Ágoston Gábor, Az Oszmán hódítás és Európa, Rubicon Intézet, Budapest, 2022,65-67

lázadást is, valamint a Német-római Birodalom császáranak is koronáztatta magát.⁴⁷ László inkompetenciája és nagybátyja hatalomvágya vezetett a Hunyadi-kormányzáság kezdetéhez. A legismertebb Hunyadi-sikernek, azaz a legnagyobb törökverésnek talán az 1456-os nándorfehérvári ütközetet vehetjük számon, amikor is a Konstantinápolyt elfoglaló Hódító Mehmed seregeire Hunyadi döntő vereséget mért, ám a csata után nem sokkal életét vesztette. Ezután nem sokkal V. László is megtért teremtőjéhez, 1457. november 23-án.⁴⁸ A július 22-én aratott ünnep az egész világot talán ráébresztette arra, hogy a törökkel is fel lehet ám venni a kesztyűt. A pápa augusztus 4-ét ezután főünnepé nyilvánította, majd déli harangszót rendelt el.⁴⁹ Ezzel egy új, a magyar államot megszilárdító uralkodóház korszaka kezdődött el, mely a XV. század végéig tartott, amely a Hunyadiak nevét örökre belevészte a könyvekbe. Mátyás nem csak a belpolitikai⁵⁰ szintén tudott bizonyítani, hanem külpolitikaájában, illetve hódításaiban is kitűnt. Sikeresen tudott szembeszállni az oszmán hódítással két nagy szultán idejében is.⁵¹ A legsikeresebb hadjáratai tartozik az 1463-as délvidéki és boszniai hadjárat, az 1467-es moldovai hadjárat, valamint a már korábban említett kenyérmezei csata is 1479. október 13-án.⁵² Másik nagy ellenfele elődjének nagybátyja, Frigyes volt. Frigyes unokaöccse halála után megkaparintotta Alsó-Ausztria területeit, emellett egy univerzális birodalomról álmodozott-melynek mottója az AEIOU lett.⁵³ Mátyásnak még halála előtt sikerült borsot törni Frigyes orra alá törni, amikor 1485-ben elfoglalta Bécset. Ám nem sokáig élvezhette az osztrák főváros

⁴⁷ Zoltan Đere, *Habzburška monarhija 1526-1792*, 2014, Monografije br. 60, Novi Sad, 53-55

⁴⁸ Дејан Микавица et al, *Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526 до 1918.*, Књига 1-2, Прометеј-Филозофски факултет-РТВ, Нови Сад 2016, 20, Zoltan Đere, *Habzburška monarhija 1526-1792*, 2014, Monografije br. 60, Novi Sad, 51-52

⁴⁹ <https://rubicon.hu/kalendarium/1456-julius-22-a-nandorfehelyvari-diadal> (megtekintés dátuma: 2022. 09. 13.)

⁵⁰ Mátyás pénzügyi reformjai nagyban hozzájárultak az állam anyagi megsegítéséhez a török háborúk idején. Kidolgozója valószínűleg Ernuszt János volt. Továbbiakért lásd: E. Kovács Péter: *Matthias Corvinus*, Officina Nova, Budapest, 1990.

⁵¹ II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) és II. Bajazid (1481-1512). A török-magyar háborúk Mehmed halála után valamelyest lecsendesültek, ugyanis II. Bajazid és annak fia Szelim inkább a mediterráni, majd később ázsiai politikájukat erősítették.

⁵² <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/tartalomjegyzek.html> (Bánlaky József, *A magyar nemzet hadtörténelme*, megtekintés dátuma: 2022.09.14.)

⁵³ Ez a mottó 1437-ben jelentkezett először, és több jelentéssel bír. Ezek közül a legismertebb az *Alles Erdreich ist Österreich untertan*.

kényelmeit, hiszen 1490-ben hirtelen elhunyt. Ezek után ismét a Jagellók vették irányításuk alá Magyarországot, amivel megkezdődött az ország lassú, de biztos hanyatlása.⁵⁴

Az 1490-es évet kisebb belviszályok övezték, melyet a nagyurak megosztottsága jellemzett, főként a két legesélyesebb jelölt – Corvin János és a későbbi Jagelló II. Ulászló - között. Amint ismeretese ebből a viszályból a Jagelló- párt kerekedett felül. II. Ulászló 1490-1516 uralkodott. Talán maga sem gondolta, hogy tevékenységével megalapozza majd egy másik dinasztia hatalmát a Kárpátok ölében. Az 1505-ös rákosi végzés után, megállapodást kötött a Habsburgokkal, melynek értelmében fia Máriát, illetve lányát Ferdinánd veszi majd el.⁵⁵ Az alig tízéves László szintén nagy belharcok árán tudta megragadni és Jagelló kézben tartani az államot. Persze szerencséjére az ország nagyjai támogatták- pár kivétellel-, de szembe kellett néznie azzal, hogy egyesek a rákosi végzésre hivatkozva nem szerették volna a trónon látni, az általuk tapasztalatlannak és inkompetensnek vélt trónörököst. Az bizonyos, hogy ezek a belviszályok vezettek ahhoz, hogy Magyarország könnyű ellenfélnek számítson a törökkel szemben.⁵⁶

A Jagellók és Magyarország még ekkor is kaptak egy kis időt, hogy taktikát tudjanak változtatni. Történt ugyanis, hogy II. Bajazid uralkodása alatt az Oszmán Birodalom egyfajta kisebb hanyatlásnak indult. I. Szelim, az új szultán április 24-i uralkodásával azonban új időszak kezdődött az oszmán történelemben, melyet a birodalom virágzásaként, másként pedig a birodalom fénykoraként ismerünk. Szelim felismerte a helyzet súlyosságát, ezért már rövid uralkodásának kezdetén, 1514-ben a Szafavidákkal kellett szembenéznie, akik az angórai csata óta talán a birodalom fennmaradásának legnagyobb veszélyét jelenthették. Az augusztus 23-án lejártszódó csáldiráni csata és a folyó évben lejártszódó összecsapások végére az ellenséges csapatok már a megsemmisülés szélére kerültek a veszteségek miatt. Ezután a győztes szultán a Mamelukok uralta Egyiptom és Szíria felé vette az irányt. Két év alatt (1515-1517) az egyik legrégebbi ellenségüket is sikerült likvidálniuk az oszmán hadaknak. Emellett a XVI. század egyik leghíresebb személye is átállt az oszmánok oldalára, nevezetesen Hayredin Barbarossáról van szó, az az egyik legismertebb földközi kalózról, aki még egy szultánával is gazdagította a

⁵⁴Zoltan Đere, Habzburška monarhija 1526-1792, 2014, Monografije br. 60, Novi Sad, 2014, 52-53, Martyn Rady, A Habsburgok, Helikon, Budapest, 2022, 60-61

⁵⁵Tringli István, Magyarország története 8, Mohács felé 1490-1526, Kossuth Kiadó, Budapest, 2007, 44-46

⁵⁶Fraknoi Vilmos, A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440-1526), Athaneum. Budapest, 1896, 249-252

háremet és a birodalmat.⁵⁷ Mivel rövid uralkodása alatt biztosítani tudta az állam határait Ázsiában és Afrikában, fia a Törvényhozóként is ismert Szulejmán könnyen tudta csapatait mozgósítani Közép-Európa felé, ahol a magyarok instabilitása nagyban megkönnyebbítette helyzetét.⁵⁸

Azonban a közép-európai bástyának korántsem volt ily fényes a helyzete. Népesége meghaladta a hárommilliót, ám több történész is Magyarországot akkoron a „gazdag föld, szegény ország⁵⁹” mondattal jellemezte. Való igaz, hogy a király észrevette a déli határon megjelenő veszélyt, ezért fegyelmet vezetett be az adóztatásban, s elkezdte gazdaságpolitikáját javítani, viszont mindez hiába való volt. Az ország már sajnos olyan mély problémákkal küzdött, melyeket ezek az intézkedések sem tudtak kijavítani⁶⁰. Továbbá Szapolyai, a Jagellók egyik legnagyobb ellenlábasa a XVI. század elején már többször is ellenlábasként tűnt fel. Emellett többször is tűzközelben találta magát- 1514-ben a Dózsa-féle parasztfelkelés idején, illetve 1519-ben mikor egy alvajdája ellen fellázadtak-, ám Szapolyai ereje folyamatosan nőtt egészen haláláig, ám 1529-től már, mint török vazallus.⁶¹

Ilyen erőviszonyokkal találta magát szembe a fiatal II. Szulejmán⁶²(1520-1566), amikor 1521-ben hadait Nándorfehérvár alá vezényelte. Szapolyai a csatából – akárcsak később a mohácsiból is- kimaradt, így hadai nem vettek részt a küzdelmekben.⁶³ Szulejmánnak egyik szemét továbbra is a keleti frontokon kellett tartania, ezért kisebb hadseregekkel indult neki Magyarországnak május 18-án. A pasák között kisebb-nagyobb ellentétek voltak annak kapcsán, hol is támadjanak a meggyengült országra. Mindenesetre sikeresen tudták már júliusban bevenni Szabács várát, pár nappal később pedig már Zimony is elesett. Sajnálatos módon a magyar végvárrendszer egyik legerősebb támpontja sem tudott sokáig ellenállni, 66

⁵⁷Nevezetesen ő rabolta el a parosi nemesi család sarját Cecilia Venier-Bafót, akit mindnyájan csak Afife Nurbanu szultánaként ismerünk.

⁵⁸Роберт Мантран (приредио), Историја Османског царства,Београд, Clio, 2022, 158-165

⁵⁹ Kulcsár Péter, A Jagelló-kor, Budapest, 1981, 16 B. Szabó János, A Magyar Királyság hadszerkezete és hadserege (1490-1529) itt: B. Szabó János, Fodor Pál (Szerk.), Új korszak határán, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2022, 151

⁶⁰ B. Szabó János, A Magyar Királyság hadszerkezete és hadserege (1490-1529) itt: B. Szabó János, Fodor Pál (Szerk.), Új korszak határán, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2022, 149-152

⁶¹ Barta Gábor, A Sztambulba vezető út (1526- 1528), Magvető, Budapest, 1983, 45-47

⁶² Egyesek I. Szulejmánként nevezik meg, ám a török interregnumban rövid ideig uralkodott Szulejmán nevű szultán, így én is ennél a megnevezésnél maradtam.

⁶³ Barta Gábor, A Sztambulba vezető út (1526- 1528), Magvető, Budapest, 1983, 47

napos ostrom után augusztus 29-én megadta magát Nándorfehérvár is.⁶⁴ Az elfoglalt várat a szendrői szandzsákhöz csatolták, majd eleste után két héttel szeptember 15-én a szandzsák központjává tették meg.⁶⁵

Az egyik leghitelesebben megírt történelmi forrás ezzel az eseménnyel kapcsolatban Zay Ferenc műve.⁶⁶ Zay, aki a XVI. századi magyar történelemből fontos számos fontos dokumentummal látta el a magyar történészeket, maga is részt vett a 20-as, valamint 30-as évek csatáiban, Buda sikertelen felszabadításában, valamint Eger alispánja is lett. Emellett fontos diplomáciai küldetéseken is részt vett Isztambulban 1553-1557 között.⁶⁷ Munkájában nem csak a magyar társadalom hibáit vitatja, hanem mint az események résztvevője is tárgyilagosan vitatja meg a történeteket. Sajnálatos módon a magyar középkori állam bukásának első fázisa itt játszódott le, ahol már oly sokszor véres küzdelmek árán sikerült legyőzni az ellenséget, ahogyan Zay fogalmaz: „Ez vége lett vót az jó Landor-Fejírvarnak, ki alatt annak előtte való jó magyarok idejébe szántalan sok ezer pogánnak esött vót feje el, viszont esmeg abbul sok jámbor keresztyénnek mastani időbe.”⁶⁸

Európa a XVI. században

A tizenhatodik század, mely talán egyeseknek unalmasnak, valamint a középkor lezárásának tűnik, valójában a „drasztikus változások kora”⁶⁹ jelzővel is említhető. Valójában, a középkort lezáró oszmán terjeszkedés, valamint az állam XVI. századi konszolidációja mellett sokkal nagyobb és fontosabb dolgokról is szót kell ejtenünk.⁷⁰

A nagy földrajzi felfedezések időszak nem Kolumbusznál, emellett nem is a Spanyol Birodalomnál kezdődik, hanem a XV. század elején kezdődő Portugál Birodalom kalandozásával. Az egyik legkiemelkedőbb alakja Tengerész Henrik⁷¹ volt, aki anyagilag

⁶⁴ B. Szabó János, A mohácsi csata, Corvina, Budapest, 2006, 42-44, Zoltan Đere, Habzburška monarhija 1526-1792, 2014, Monografije br. 60, Novi Sad, 86-87

⁶⁵ Ágoston Gábor, Az Oszmán hódítás és Európa, Rubicon Intézet, Budapest, 2022, 151

⁶⁶ AZ LANDORFEJÍRVÁR ELVESZTÉSÉNEK OKA E VÓT, ÉS ÍGY ESÖTT

⁶⁷ Attila Barany, Ferenc Zay -Biography in Christian-Muslim Relations A Bibliographical History Volume 7, Central and Eastern Europe, Asia, Africa and South America (1500-1600), Brill, Leiden, 2015, 208-09

⁶⁸ Zay Ferenc, Az Lándorfejírvar elvesztésének oka e vót, és így esött (<https://terebeess.hu/keletkultinfo/zay.html> , megtekintés dátuma: 2022.09.21.)

⁶⁹ H.G. Koenigsberger, Europe in the Sixteenth Century, Longman, London, 1989, 1-3

⁷⁰ Роберт Мантран (приредио), Историја Османског царства, Београд, Clio, 2022, 158

⁷¹ Portugálul Infante Dom Henrique de Avis

könnyedén tudta utazásait támogatni, hiszen királyi sarj volt. A portugálok jelentősége, talán úgy tűnhet, hogy az idő múlásával gyorsan apadt, mégis Indiába eljutva közelebb kerülhettek az oszmánokkal is, illetve egy teljen új világot és anyagi javakat felfedezvén gazdaságilag is megváltoztatták Európát. Ez nem volt máshogyan a spanyolokkal sem, akik Dél- és Közép-Amerika nagyobb részét vették uralmuk alá⁷². Érdekes itt megjegyeznünk, hogy a legnagyobb mennyiségben történő anyagi javakkal történő kereskedés, valamint a nagyobb terjeszkedések V. Károly nevéhez fűződnek, aki nevezetesen Habsburg volt. Az anyagi javak mellett azonban Európa kulturális fejlődéséhez az aztékok, maják és inkák leigázása- az az a spanyolok erőszakos terjeszkedése az őslakos népek területén- hatalmas pecsétet hagyott. A más kultúrákkal való találkozás- akik persze a fehér embert felsőbb rendűnek tartotta magánál- az európai népek számára egyfajta bizonyosságot adott arról, hogy neki kell a bolygót uralnia, úgy anyagilag, mint kulturálisan, hiszen az általuk vélt „elmaradott népek” erre nem képesek, ha már az egyszerű embert is istennekként tisztelik.⁷³

A jelenségeket, amelyek magát Európa területét érintik ebben a bekezdésben fogom bemutatni. Magától értetődő, hogy míg a városi lakosság helyzete, ha nem is kielégítő, de elfogadható volt, addig a falusi népesség nagyban szenvedett. Erre még tetőzött az újonnan importált termékek iránti való láz, melynek hatására kirobbant az egyik legnagyobb, illetve az egyik első infláció. A két európai industrializációs központ pedig Észak-Itáliában és Németalföldön jött létre.⁷⁴

Társadalmi változásokat megfigyelve pedig két fontos esemény játszódott le ezen időszakban. Az egyik Európa szívében, a másik pedig egyik délibb csücskében. A kettő közül időrendi sorrendben előbb az itáliai háborúk állnak. Az Apennini- félsziget államai között nem volt barátságos a viszony, mely miatt gyakorta összetűzésekre került sor nem csak a nagyhatalmak, hanem az Itáliában található államok között is. Egy ideig a lódumi szerződés biztosította a békét, ám a belpolitikai helyzet megváltozása miatt gyorsan megváltoztak a körülmények.⁷⁵ Ez a fél évszázadnál is tovább tartó eseménysorozat megváltoztatta a külpolitikai viszonyokat, ezzel megalakítva a modern kor első katonai tömbjeit, illetve megkezdődtek a Habsburg- Valois- ellentétek időszaka is. Ami még fontos, hogy a háborúzás

⁷² Angus Konstam, Atlas der großen Entdeckungsfahrten, Weltbild, Augsburg, 2000, 14-15,24-25, 58-59, 90-91

⁷³David M. Jones, Incas, Hermes, Leicestershire, 2013, 238-389; Charles Phillips, Aztecs & Maya, Hermes, Leicestershire,2013, 236-239

⁷⁴ H.G. Koenigsberger, Europe in the Sixteenth Century, Longman, London, 1989,29-31, 34, 52

⁷⁵ Luigi Salvatorelli, Sommario della storia d'Italia, Giulio Einaudi, Torino, 2012, 257-259

módja és diplomáciája is más lett. Új fegyverek és taktikák jelentkeztek, melyeket később is használni fognak. Itt még beszélnünk kell arról is, hogy Franciaország, aki a kereszténység egyik védelmezőjeként propagálta magát, már-már szövetségeket tervezett a kereszténység legnagyobb ellenfelével, az Oszmán Birodalommal. Az itáliai háborúk kellős közepén pedig a Habsburgok megkaparintották Magyarországot és Csehországot is, ezzel is körbe zárva a nyugat-európai hatalmat.⁷⁶

A másik nagy jelenség természetesen a reformáció. Luther Márton, aki az indulgencia cédulák ellen lépett fel, teljesen megváltoztatta a térség vallási összetételét. Mivel a bűnbocsánatot elősegítő cédulák árusítása inkább az egyház gazdagodását volt hívatott elősegíteni⁷⁷, mint a hívők tisztaságát, Luther igazolva léphetett fel az öntörvényű egyház ellen, amikor kifüggesztette a 95 pontját.⁷⁸ Sajnálatos módon a következmények nem az egyházat érintették legjobban, hanem az egyszerű embereket. Pár évvel a 95 pont megjelenése után, valamint a mohácsi csata lejátsszódása előtt parasztfelkelések- és háborúk rázták meg Európát. Az újdonság, melyet gyakran nem veszünk figyelembe a nyomdászat megjelenése, illetve ebben a korban betöltött szerepe. Az egyik leghíresebb cikkely, mely ebben az időszakban jelent meg a Parasztság tizenkét követelése/ pontja.⁷⁹ A háborúk az egész XVI. századot követték⁸⁰, valamint végső kulminációjukat a harmincéves háború lezárásával érték el.⁸¹

Ilyen körülményekkel szembenézve kellett az európai országoknak harcolniuk a törökökkel, akiknek amellet, hogy jól jött terjeszkedésük megszervezésében Európa mozaikokra való hullása, történelmük legnagyobb uralkodóját tudták ebben az időszakban a trónra ültetni.

⁷⁶Michael Mallett, Christine Shaw, The Italian wars, Routledge, London, 2014, 8-9, 11-12, 136-137

⁷⁷ Mihelyt a pénz a perselyünkben landol, a lélek a tűzből kivándorol! (Sobald das Geld in Kasten kling, Die Seele aus dem Fegfeuer springt!) Lucien Febvre, Un destin Martin Luther, Presses universitaires de France, Paris, 1968, 74

⁷⁸ Thomas Kaufmann, Erlöste und Verdammte, C.H.Beck, München, 2017, 85-89, 111-113

⁷⁹ Zwölf Artikel gemeiner Bauernschaft

⁸⁰ Megjegyzésként meg kell hagynunk, hogy a németalföldi felkelés, valamint a francia vallásháborúk is nagyban kötődtek a németországi eseményekhez.

⁸¹Thomas Kaufmann, Erlöste und Verdammte, C.H.Beck, München, 2017 161-163

„NEMZETI NAGYLÉTÜNK NAGY TEMETŐJE, MOHÁCS!”⁸²

A fiatal magyar király sajnos hiába igyekezett kihasználni a törökök nehéz helyzetét keleten, békét kötve a szultánnal az 1512-es, 1516-os és 1519-es években, mégis az új Szultán már 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárat.⁸³ II. Ulászlónak sikerült még egyben tartania a végvárrendszert, ám fiának mer nehezebb dolga akadt, és a pénzhiány egyre fokozódott. Ez a jelenség talán a legfőbb oka, hogy sor kerülhetett az első nyílt mezei csatára az oszmánok és a magyarok között.⁸⁴ Annak ellenére, hogy a magyarok szervezettsége mondhatni elég jó volt, hisz taktikájukat arra az eszmére alapozták, hogy az oszmánok nem tudnak oly gyorsan megfelföl alakzatot felvenni, így a támadást megindítva gyorsan tudnak majd döntő vereséget mérni rájuk. Ha csak alapul vesszük, hogy Szulejmán április 23-án hagyta el a fővárost, elmondhatjuk, hogy elég rövid idő alatt, mindössze négy hónap alatt sikerült egészen Mohácsig jutnia.⁸⁵ Azonban a szultáni és az anatóliai seregek is folyamatosan érkeztek a harctérre, hiába kaphatta azt a jelentést II. Lajos, hogy a „győzelem már csak kajnyujtásnyira van” a csata a magyarok vereségével fejeződött.⁸⁶ Mivel az ország király nélkül maradt egy időre, s emellett egyes bárói, valamint tehetős családok saját vagyonukat szerették volna növelni, elkezdték Magyarország területeinek „meghódítását”. A nemesi titulusokra is jellemző volt egyfajta „devalváció”, hiszen a mohácsi csatát követő évektől egészen a Bocskai-felkelésig 50 titulus kiosztását említhetjük meg, amely átlagban majdnem egy ajándékozás évente.⁸⁷

Ez és az ezt követő események teremtettek meg egy univerzális Közép-Európa létrejöttét megcélzó koncepciót. Ennek az ideának a lehetőségét mégis sokkal később, talán a nagy bécsi háborút lezáró 1699-es, illetve az 1718-as békék megkötése után tapasztalhatta meg

⁸² Több történész és író is így emlékezik meg a történelem és a modernkor talán legnagyobb magyar vereségéről. Sokan ezt a szállóigét Csokonai Vitéz Mihálynak tulajdonítják, azonban kevesen tudják, hogy mégis Kisfaludy Károlynak köszönhetően vált ismertté.

⁸³ Kiss Lajos, Nándorfehérvár bukása, Hadtörténelmi Közlemények 1889. évfolyam (2. kötet. Budapest, 1889), 390

⁸⁴ A mohácsi vész egyfajta kultuszt kapott nem csak a magyar, hanem a világtörténelemben is. Ez lehet az oka, hogy gyakran megfeledkezünk az egyéb eseményekről, mint például a magyarok győzelmével fejeződött nagyolaszi csatáról.

⁸⁵ Ágoston Gábor, Az Oszmán hódítás és Európa, Rubicon Intézet, Budapest, 2022, 154

⁸⁶ Györe Zoltán, Pfeiffer Attila, „NEMZETI NAGYLÉTÜNK NAGY TEMETŐJE, MOHÁCS!”, TANULMÁNYOK 2017/1. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2017, 193-195

⁸⁷ Pálffy Géza, Baróni a magnáti v Uhorskom kráľovstve v 16. storočí v Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948 (Frederik Federmayer a kolektív), Almanach, Martin, 2012, 17-19, 23

az akkori társadalom. Azonban nem veszthetjük azt sem szem alól, hogy a feldarabolt és megosztott országot mégsem sikerült teljesen elfoglalni, így már a XVI. század végén és a következő század elején már valamelyest élhetett a remény, hogy a Habsburgok majd egy napon létrehozhatják azt a birodalmat, amelyet az összes Európa szívében lévő terület alkothat majd.⁸⁸

Cathrine Horel arra is kitér több munkájában, hogy bár a győzelem teljesen egyszerűnek tűnhetett, valójában nem igaz pecséttel látták el az eseményeket. Az persze igaz, hogy Lajos életét vesztetette, és a csata ideje is csak pár óra volt, de a magyar hadak bátran vonultak fel a törökökkel szemben.⁸⁹ Emellett fontos kiemelni, hogy a mohácsi csatára való megemlékezések valahol a XIX. század közepén kezdődtek meg, főleg miután a szabadságharc leverését követően hatalmas terror alá helyezték a lakosságot.⁹⁰

Mielőtt a hódoltsági és a XVI. századi történelem írott forrásaival kezdenék foglalkozni, illetve felvázolnám a korszak történelmének főbb szakaszait, meg kell említenem a demográfiai változások történetét. A XV. század végén lévő statisztikákról már szó volt, illetve Magyarország lakossági összetételéről is esett már pár szó. Szulejmán hét, a magyarok ellen irányuló hadjárata során a lakosság nagyobb része északra menekült, persze az életben maradtakra gondolva. Etnikai összetételében pedig a magyarok száma 75-80%-ról 50%-ra esett. Főként a délszlávok betelepődése okozta ezeknek az arányoknak a változását.⁹¹ A legjobb példa ezen változások bemutatására talán a Csanádi szandzsákban 1567-ben és 1579-ben összeírt defterek összehasonlítása.⁹²

Természetesen tűnhetett úgy az akkori magyar társadalomnak, hogy egy Habsburg-árulás történhetett, vagyis az, hogy Mária királyné az országot irányító maradék arisztokráciával, Szalaházyval, Thurzóval és Bornemisszával elmenekült Budáról. A törökök

⁸⁸ Catherine Horel, *CETTE EUROPE QU'ON DIT CENTRALE. Des Habsbourg à l'intégration européenne 1815-2004*, Beauchesne, 2009, 55-56, 60-62

⁸⁹ Catherine Horel, *Mohács 1526. Mort de la nation hongroise et introspection victimaire* (<https://halshs.archivesouvertes.fr/halshs-03090251/document>) (megtekintés dátuma 2022.09.29.)

⁹⁰ <https://books.openedition.org/pur/104666> (megtekintés dátuma: 2022. 09. 29.)

⁹¹ Đere Zoltan, *Ratovi i stanovništvo Ugarske 1521-1718 u Istraživanja 25*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2014, 119-122

⁹² Arpad Pača, *Srbi i Mađari u Čanadskom sandžaku u drugoj polovini XVI. veka u A szerb- magyar viszonyok a történelemben*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2007, 87-91

pedig megkezdték a lakosság fosztogatását, illetve tovább nyomultak a közép-európai síkon, melynek egyik nagy következménye az 1529-es bécsi ostrom volt.⁹³

Mohács után- a három részre szakadt ország (1526-1541)

A már említett események és következmények után a Mohácsnál megüresedett királyi trónra utódot kellett találni. Ekkor kezdődtek meg a Habsburgok és a Szapolyaik belharcai, melyek nagyban meghatározták az elkövetkező évtizedeket. Ahogyan már az előbb is említettem a török hadsereg 1529-ig egészen Bécsig jutott, ahol a város ostroma kudarccal zárult. Ez idő alatt pedig a Magyar Királyság megmaradt területeiért két trónkövetelő szállt harcba- Szapolyai és Habsburg Ferdinánd⁹⁴. Az általam megadott periódus első pár évére a magyar belviszályok voltak a jellemzők, melyekről már szoltam röviden az előbbieken. Az 1526. november 10-én összegyűlt rendek Székesfehérvárott Szapolyait választották királyuknak. Másnap pedig Podmaniczky István királlyá koronázta. Erre érkezett Ferdinánd válasza- Pozsonyban, december 16-án szintén királlyá választották, és szintúgy Podmaniczky koronázta meg.⁹⁵ Ferdinánd azonban egy lépéssel előrébb járt, hiszen októberben megválasztották, majd február 24-én meg is koronázták Csehország királyának. Ezután hosszú évek belháborúra került sor. Ezt még tetőzte Szapolyai Szulejmánnal kötött egyessége, valamint az 1532-es bécsi hadjárat is. Kettejük viszonyát 1538-ban, ha nem is hosszú időre, és nem is teljesen, de megváltoztatta a váradi béke⁹⁶. Cseles taktikát használva azonban ezen békeszerződés záradékaira még egy ideig nem tudtak hivatkozni. Szapolyai nem sokkal a békekötést követően feleségül vette Jagelló Izabellát, ám frigyük véget ért János halálával, s Magyarországon újra belharcok kezdtek el kialakulni.⁹⁷ Ebben a békében a mohácsi csata után először találhatunk az addigi magyar államiság megújítására szánt törekvéseket, melyet – ahogyan számunkra ez már ismeretes- majd csak a XVIII. és XIX. századok folyamán tudunk megérezni. Szapolyai hamarosan bekövetkező halálával a magyar- török háborúk tovább fokozódtak, s Szulejmán újabb török hadjárata Buda elvesztéséhez vezetett. Annak ellenére, hogy ez már megtörtént 1526-ban és 1529-ben, az 1541-es események abban voltak mások,

⁹³Pach Zsigmond Pál (Szerk.), Magyarország története 1526-1686, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 149-151

⁹⁴Itt érdemes kiemelni, hogy mindkét jelölt követelése valós, történelmi tényeken alapuló volt.

⁹⁵ Ez a koronázás azonban ellent mondott a magyar királyi választások elemeinek- a királyt Székesfehérvárott koronázza meg az esztergomi érsek a magyar koronával. Később Ferdinánd is törvényes király lesz.

⁹⁶ Rubicon 2013/2, Oborni Teréz, Habsburg Ferdinánd harca a magyar trónért, Rubicon, Budapest, 2013, 35-39; Zoltan Đere, Habsburg monarchia 1526-1792, 2014, Monografije br. 60, Novi Sad, 90-91

⁹⁷ Szerémi György, Emlékirat Magyarország romlásáról 1484-1543, Pest 1857, 345, 351

hogy ekkor Buda 150 évig török kézen is maradt, azaz a szultán birodalmának területéhez csatolták az egykori magyar fővárost.⁹⁸ Az ország három részre való szakadását- ami már a harmincas évek elején érződött- innentől kezdve nem lehetett megállítani, illetve majdnem két évszázadig az államot újra sem lehetett egyesíteni.

Érdemes pár megjegyzést tenni erre az időszakra, a közép-európai kapcsolatokat tanulmányozva. Hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy ebben az időszakban ez élet nem állhatott meg, és nem is állt meg. Kőszegnél, 1532. augusztusában Kőszeg váránál, mely akkor már török zálogban volt, a horvát származású Jurisics védelmével a magyarok vereséget mértek a törökökre.⁹⁹ Másfelől pedig a magyar államiság is tovább fejlődött, erre két dokumentumot is fel tudunk használni. Az egyik például Pozsony kinevezése az állam új fővárosának. Erre 1536-ban került sor, amikor is a XLIX. törvénycikkben így fogalmaznak: „Az ország kormányának székhelye pedig (addig, míg az ország Isten segítségével visszaszerezhető lesz) Pozsony legyen.¹⁰⁰” Másfelől fontos dokumentum, mely egy új társadalmi jelenség kialakulásának kezdete, a szerbül csak *Žumberačke privilegijeként* ismert dokumentum. A katonai határőrvidék, melynek kialakításáról már a harmincas évek elején sok vita és kezdeményes volt, ezzel a dokumentummal egy új löketet kapott. Emellett egyre több szerb és egyéb balkáni népek kerestek új otthont, amit itt, a magyar állam déli peremén leltek meg. Amellett, hogy a dokumentum garantálta számukra a vallásszabadságot, szabadon, adófizetés nélkül élhettek ezen a vidékeken az elkövetkező húsz évben. A dokumentumot tanulmányozva mást is megfigyelhetünk: Ferdinánd intitulációiban jelentkeznek olyan elemek is, melyek azonban csak fiktívek voltak, s csak a papíron mutattak jól. Fontos megjegyezni azt is, hogy ezen titulusok közül a magyar királyi cím a második helyen szerepelt.¹⁰¹

A hosszú háború felé vezető út

A két jelenség- az „Oda Buda” és a tizenötéves háború kirobbanása- közötti fél évszázad rengeteg változást hozott Európába. Az Oszmán Birodalom, mely ekkor talán történelmének csúcspontján állhatott, új irányokba kezdett kacsintgatni. Így vált a közép-európai sík mellett a

⁹⁸ Pach Zsigmond Pál (Szerk.), Magyarország története 1526-1686, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 220-221

⁹⁹ Ágoston Gábor, Az Oszmán hódítás és Európa, Rubicon Intézet, Budapest, 2022, 174-175

¹⁰⁰ 1536. évi XLIX. törvénycikk (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=53600049.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1536> hozzáférés dátuma: 2022.10.11.)

¹⁰¹ Дејан Микавица, Срби у Хабзбуршкој монархији, знаменита документа 1538-1918, Прометеј, Нови Сад, 2019, 11-12

legfőbb csatározások fő helyévé a Földközi-tenger térsége is. Persze érdemes megemlítenünk, hogy nem állt meg a háborúskodás a megmaradt magyar földek déli peremén sem.

Egyesek szerint, ha a magyar nemesség, illetve a teljes magyarság az 1541-1552 közötti periódusban akár a török rabigától is megszabadulhatott volna, ám ez mégsem így alakult. Ebben az időszakban két fontos magyar vonatkozásról kell szót ejtenünk. Az egyik a Lippánál 1551-ben lejátszódó események. Ekkor november 13-án a törökök felett 1526 óta először tudott győzedelmeskedni az egységes magyar hadsereg, mely addig mindig megosztott volt.¹⁰² A másik fontos mozzanat, pedig a Szigetvárnál lejátszódó események. A „magyar Leonidász” Zrínyi hős halálával véget érő 1566-os augusztusi ostrom nagy jelentőséggel bír. Egyrészt megmutatta a magyar haderők akaratát, másfelől a török seregek Szulejmán halálhírét halva visszatértek a fővárosba, ahol új szultán került hatalomra, II. Szelim néven.¹⁰³ A közép-európai történelmi vonatkozásokban továbbá erre a periódusra vonatkozóan fontos a határvidék szerveződésének fejlődése- ilyen például Károlyváros megalapítása is, melynek kiépítése 1579. július 13-án kezdődött kilencszáz elbukott török feje felett.¹⁰⁴ A bécsi udvarnak azonban gyakran akadtak ellenszenvei a magyarokkal szemben, hiszen gyakran kerültek fogságba magyarok, azzal az ürüggyel, hogy az ellenséges oldalt segítik.¹⁰⁵

Viszont a korszak jelentősége másban nyilvánul meg. A törökök külpolitikájukban új elemeket használnak, s főként a Mediterrán vidékére kezdenek el koncentrálni, ám nem csak erre a vidékre. Példának okára a lengyel-török „barátság” nem állt olyan rossz lábakon, sőt több ízben megújították az egymás közötti békés viszonyokat, melyeknek alapjai az 1553-as békeszerződésen alapultak. Emellett az oroszországi közös támadásokról is gyakran esett szó.¹⁰⁶ A franciákkal is folyamatosan keresték a szövetséget, hiszen mint a Habsburgok ősellenségei, ők testesítették meg az „ellenségem ellensége az én barátom” elvet. Emiatt is lehetséges az, hogy gyakran kötöttek olyan egyezményeket, mellyel segítették a kettejük között

¹⁰² Nemeskürty István, Elfelejtett évtized, Magvető, Budapest, 1974, 247-248

¹⁰³ Rubicon 2014/2, Varga Szabolcs, Zrínyi Miklós. A szigetvári hős 1508-1566, Rubicon, Budapest, 2014, 11

¹⁰⁴ Историја српског народа III-1, Српска књижевна задруга, Београд, 1993, 104

¹⁰⁵ Lajos Gecsényi, Zur Geschichte des Wiener Ungarnhandels im 16. Jahrhundert 149-150 in Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes, Eisenstadt, 1994

¹⁰⁶ Дворник. Френсис, Словени у Европској историји и цивилизацији, Clio, Београд, 2006, 302

fennálló baráti viszonyt. Ezek közül talán a legjobb példa az 1536-os kapituláció, mely számos jogot adományoz a Francia Királyságnak.¹⁰⁷

Ami a Mediterrán térségét illeti még V. Károly német-római császár idejében elkezdődtek a harcok a Habsburgok spanyol ága és az Oszmán Birodalom között. Ilyenek voltak például a Herceg Novi körüli háborúk, valamint a francia-török flották földközi-tengeri hadműveleteire adott 1541-es algériai hadjárat.¹⁰⁸ Hamarosan azonban változások jelentkeztek mindkét oldalon. V. Károly még halála előtt lemondott, s fia II. Fülöp követte a trónon. V. Károly végül 1558. szeptember 21-én megtért a megváltóhoz.¹⁰⁹ Szulejmán szultán pedig ez idő tájt került nagy bajba a belpolitikai helyzetek miatt. Legfőbb gondja Musztafa nevű fia volt, akit a janicsárok egyre jobban kezdték támogatni, az idősödő szultánnal szemben. Ennek lett a végeredménye, hogy 1553-ban kivégeztette Musztafát.¹¹⁰ Ugyanebben az időben kezdődött meg a hárem erősödése is. Hürrem, II. Szelim anyja már haseki szultánaként nagyobb befolyásra tett szert, azonban Szelim felesége Nurbanu még őt is felülmúlta, emellett pedig az egyik legerősebb, ha nem a legerősebb szultánaként tartják nyilván a történelemtudósok.¹¹¹ Az ő idején alakul egy újfajta diplomáciai irányzat, illetve egy új korszak ereszt gyökeret az úgynevezett „nők szultánatusának kora”. Megjegyzendő, hogy nemesi származása miatt jobban át tudta látni az ország bel- és külügyeit, ami miatt hatalmas megbecsülés övezte férje, II. Szelim, valamint fia, III. Murád felől is.¹¹² Ilyen körülmények között került sor a XVI. század sorsdöntő csatájára Lepantónál. Hosszas tárgyalások után jöhetett létre a Szent Szövetség, melynek célja az Oszmán Birodalom meggyöngyítése volt. A sokszínű és egymás között érdekellentétekkel teli tagok végül 1571 közepén kötöttek megállapodást egymással. Ennek eredménye lett az 1571. október 7-én lejártszódó csata, melyben a török flotta vereséget szenvedett a Szent Ligától. Hiába volt a csatának a szövetségesek számára nagy jelentősége, hiszen megmutatta, hogy a törökök mégsem verhetetlenek, az oszmán haderők ismét erőre

¹⁰⁷ Zeki Arıkan, 1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi in Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2005, 18-21

¹⁰⁸ Nikola Samardžić, Karlo V, Službeni glasnik, Beograd, 2001, 255-260, 305-307

¹⁰⁹ Nikola Samardžić, Karlo V, Službeni glasnik, Beograd, 2001, 379-381

¹¹⁰ Zahit Atçıl, Kanuni Sultan Süleyman Oğlu Şehzade Mustafa'yı 1553'te Neden Boğdurttu? in Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, XLVIII (2016), 67-69

¹¹¹ Leslie P. Peirce, The Imperial Harem Women And Sovereignty In The Ottoman Empire, Oxford University Press, New York, 1993, 62-63, 92-94

¹¹² Pinar Kayaalp, The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the 16th Century: Building the Atik Valide, Routledge, London, 2018, 15-20, 23-27

kaptak, s kilábalnak a krízisből, melynek végén II. Szelimnek még Ciprust is sikerült megszereznie.¹¹³

A tizenötéves háború

Az 1591 és 1606 között lejátszódó tizenötéves háború az addigi talán legnagyobb fontosságú török-magyar összeütközés volt. Fontos megfigyelnünk, hogy a háború első két évében csak az ázsiai fronton, azaz a Szafavidák ellen folyt a harc, majd 1593-ban már az európai határok mentén is felsorakoztak az oszmán katonák. Ahogyan eddig is kiemeltém, ebben a háborúban is voltak fontos ütközetek, mint például Sziszeknél, ahol a törökök vereséget szenvedtek, és ami miatt kitört a tizenötéves háború is. Ilyen hasonló csaták voltak például a mezőkeresztesi, a pesti vagy épp a gyurgyevői. A kezdetleges sikerek ellenére még a háború befejezte előtt sikerült visszavenniük a törököknek Pestet és Esztergomot (1604 és 1605), s hamarosan békekötésre is került sor Zsitvatoroknál.¹¹⁴

Viszont a háborúban vívott csaták mellett fontosak, s talán fontosabbak is a kulturális és társadalmi jelenségek, valamint változások. Az egyik ilyen a mi vidékeinken, Bánátban játszódott le. A szerbeket, akik felkelést indították, a törökök keménykezűen büntették, vallási és politikai megtorlásokkal. Ezek közül a legfontosabb Szent Szávának, a szerb egyház alapítójának a földi maradványainak elégetése.¹¹⁵ Továbbá nagyon fontos megemlítenünk a magyar államiság egy új szakaszát. Erdély egyre jobban közeledett a Habsburgok által irányított Magyar Királysághoz, s ezáltal megerősödött, persze az államiság mellett, a magyarságérzet is, illetve a törököknek északi szomszédjuk esetében nagyobb erővel és nagyobb területeken kellett szembenézniük. Báthory Zsigmond 1597-ben átadta Erdélyt II. Rudlofnak, az erdélyi helyzeteket pedig a Basta- rémuralom és a Bocskai-felkelés jellemezték egészen a háború lezárásáig. Fontos azt is megemlíteni, hogy habár Erdély a továbbiakban is gyakran máshogyan járt el a Magyar Királyság külpolitikájához képest, illetve nem történt meg az újraegyesítés sem, megtörténtek azonban az első nagyobb közös hadviselések a török rabigával szemben.¹¹⁶ Fontos jelenség még az államisági kérdések mellett a hírszerzés és a nyomtatott sajtó kérdése

¹¹³ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, tome 2, Armand Colin, 1990, 401-402

¹¹⁴ Ágoston Gábor, *Az Oszmán hódítás és Európa*, Rubicon Intézet, Budapest, 2022, 221-223; Zoltan Đere, *Habsburška monarhija 1526-1792*, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, Monografije br. 60, Novi Sad 2014, 158-160

¹¹⁵ Историја српског народа III-1, Српска књижевна задруга, Београд, 1993, 234-235

¹¹⁶ Horn Ildikó, Bart János, *Három ország egy haza*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2020, 70, 72-73

is. A tolnai 1599-es győzelmet hírét például röplapokkal terjesztették szét egész Európában.¹¹⁷ Másfelől érdekes jelenség az egyfajta titkosszolgálatok kialakulása is. Gyakran a diplomaták, akik az ellenséges területeken tartózkodtak, a megszerzett információkat, melyeket gyakran még az ellenséges államban is titokban tartottak, levelek vagy hírszerzők által átjuttatták a határ másik oldalára. Ismert küldöttek voltak például Veltwyck vagy például Malvezzi. Igaz, ők még a XVI. század közepén tartózkodtak az Oszmán Birodalomban, viszont a titkosszolgálatok kialakulása ebben az időben kezd egyre nagyobb gyorsasággal végbemenni.¹¹⁸

A tizenöt éves háborút lezáró zsitvatoroki béke a XVI. és XVII. század egyik talán legfontosabb, mégis az egyik legkevésbé kutatott dokumentuma. Az 1606-ban kötött béke többek között meghatározza az új határokat, s emellett fontossága abban rejlik, hogy egy nemzetközi értékű dokumentumban az oszmán szultán először egyenlíti ki hatalmával a német-római császár, azaz a magyar király hatalmát. A szerződés 1607. január 1-től lépett hatályba, s húsz évre garantálta a békét.¹¹⁹ Közép-Európába hosszú idő után újra békés időszak jött, ami az elkövetkező ötven évben nem is változott.

Egy új megközelítés- az írott források tanulmányozása

Most, a történelemi kapcsolatok és a történelmi események felvázolása után egy újabb fejezet kezdődik a dolgozatomban. Az írásos források, melyeket oly gyakran elfelejtenek a történészek ifjabb generációi, számunkra fontos adatokat tartalmaznak. Munkám során arra is felfigyeltem, hogy a felhasznált művek nagy része régebbi művek tanulmányozásán alapszanak, ahelyett, hogy szerzőik inkább visszatértek volna az eredetiséghez- maguknak a történelmi forrásoknak a tanulmányozásához. Így döntöttem amellet, hogy a pályamunkámnak a kutatási részében ezt a történelmi fehér foltot igyekszem majd egy új megközelítés segítségével tisztázni.

A magyar- török kapcsolatokat illető történelmi források tanulmányozás – annak ellenére, hogy szerintem manapság egyre kevesebb kutató foglalkozik ezzel- elég messzire

¹¹⁷ Szakály Ferenc, Források Tolna megye XVII. századi történetéhez in A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyve, Szekszárd, 1975, 259

¹¹⁸ M.J. Rodríguez-Salgado, Eating bread together: Hapsburg Diplomacy and Intelligence-Gathering in Mid Sixteenth- Century Istanbul in Detrás de las apariencias- Información y espionaje, Universidad de Alcalá, Alcalá, 2015, 75-76, 80-82, 88-90; Emrah Safa Gürkan, Sultanin Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj Ve Rüşvet Ağları, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, 103-105, 167-171

¹¹⁹ A zsitvatoroki béke (https://ghdi.ghi-dc.org/pdf/eng/77_A_B_Peace_1606_ENG.pdf, hozzáférés dátuma: 2022. október 18.)

nyúlik vissza. Ezek tanulmányozásával két híres magyar történész is foglalkozott. Az egyikük az a Karácson Imre, aki a török hódoltság idejéből származó (1541-1699), a magyarok történelméhez is fontos forrásokat összegyűjtötte, fordította és publikálta. A másik pedig neves személyiség Fekete Lajos történész. Amellett, hogy neki is sok szerepe volt a történelmi források kutatásában és közreadásában, meglátásai és munkái világszinten is nagy szerepet játszottak. Egyrészt a történelmi források felosztásának új lehetőségét szemléltette. Az ő megítélése szerint két csoportba oszthatjuk fel ezeket- állami dokumentumok, illetve vallási dokumentumok. Ezt a felosztást azonban számos történész elutasította, miszerint a dokumentumokat más szempontból kell tanulmányozni ahhoz, hogy kategorizálni lehessen őket. Másfelől pedig munkái a hódoltsági idők új megközelítését segítették elő. Ezek közül is a legfontosabbak a diplomáciai iratok tanulmányozása és kiadása. Így jelentek meg fontos munkái, akárcsak a hódoltsági levéltárak, az adóösszeírások és az Eszterházy-levéltár török vonatkozásait tartalmazó források tanulmányozása.¹²⁰

Magyar történelmi vonatkozásokat már találunk több olyan történetírónál is, akik inkább a Balkán-félszigeten lejátszódó geopolitikai tényezőkről és azok kimenetéről írtak. Ilyenek például Asikapaszade és Turszína munkái. Asikapaszade munkái leírást adnak számunkra egészen a török felemelkedés kezdetétől. Fontos információkat nyújt úgy a koszovói, mint az ankarai csatáról. Viszont számunkra most a magyar vonatkozások fontosak. A nemzeti történelmünk tanulmányozásában fontosak azok a fejezetek, melyben a törökök magyarországi betöréseiről, illetve módszereiről számol be. Ali bég betöréséről a magyar földekre, II. Murád szultán háborúzási módszereiről, illetve Belgrád és Szendrő elestéről első kézből értesíti az olvasót.¹²¹ A másik, már említett Turszína¹²² karrierje elején még katonaként vett részt Konstantinápoly elfoglalásában, ám műveltsége miatt hamarosan új pozíciókba került, ahonnan már a számunkra fontos történelmi jelentőségeket könnyen fel tudta jegyezni. Munkáiban számos fontos adatra lelünk nem csak a középkori Magyarország déli szomszédjainak helyzetéről, hanem a magyar diplomáciáról és a hadakozásokról a XV. század végén. Az 1456-

G¹²⁰ Hazim Šabanović, *Turski diplomatski izvori za istoriju naših naroda u Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином*, Бранислав Ђурђевић (уредник), Оријентални Институт, Сарајево, 1950, 118-19

¹²¹ Gliša Elezović, *Turski Izvori Za Istoriju Jugoslovena u Братство 26, Народна Штампарија, Београд, 1932*, 66-69

¹²² Közismertebben Turszun-bég, Megjegyzendő azonban, hogy még saját munkájában is kifejti, hogy tévesen használják kortársai ezt a nevet. Irodalmi munkáit álneven, Lébíbi-ként írta. Lásd: Thury József, *Török történetírók* I. kötet, MTA, Budapest, 1893, 71-73

os nándorfehérvári csatának előzményit jól kifejti, emellett ezekhez az előzményekhez vallási és elemeket is hozzáad, mint például: „az iszlám népének ünnepe volt ez”,¹²³ „gyaur János”, „Az oroszlánnak úgy illik tündére vadászni, mint egy gazellára, viszont a disznónak, kutyának és macskának sorsa, hogy a csata végén üres kézzel távozzon”.¹²⁴ Ennek a műnek azonban akadnak hiányosságai is. Ilyenek például a kronológiai vonatkozások, melyek gyakorta helytelenek¹²⁵. Az idő múlásával persze a török veszély egyre közelebb került a magyar határ déli szakaszához, I. Szulejmán idejében pedig már a harcok a magyar területeken folytak. Szulejmán idejéből, Zay Ferenc tollából származik a már említett mű is- Az Lándorfejérvár elvesztésének oka e vót, és így esött. Látható tehát, hogy már a magyar társadalmat is egyre inkább jobban érdekelte a török veszély, a török társadalmat pedig a Balkán elfoglalása után pedig a magyarok szokásai, helyzetei. Erre pedig teljesen logikus választ tudunk adni. Minden kíváncsiság eredendőjét Szulejmán terveiben kell keresni, mely Mohács után már egyre valószínűsőbbnek tűntek.

Mohács tájain

A sorsdöntő 1526-os csatáról természetesen sok forrás számolt be. Fontos megjegyezni, hogy a forrásokat, származási helyük alapján, három nagy csoportba tudtam sorolni. Az első csoportba a magyar történelmi források, a második a török források, míg a harmadikba a nyugati forrásokat helyeztem. A nyugat a XVI. század folyamán egyre nyitottabb a törökök felé, így egyre több forrást találhatunk, mely nyugati szerzők tollaiból ered.

A mohácsi csatáról számos magyar magasabb tisztviselő hagyott hátra első kézből származó forrást. Brodarics István Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről című műve pont az egyik ilyen. Brodarics mesterien írja le mindazokat az előzményeket, melyek Magyarországon játszódtak le közvetlenül a csata előtt. Személyes véleményt alkot Lajos királyról, illetve gazdag tudást szerezhethünk az állami apparátus vezetőiről is. A hadsereg összetételét is ismerteti, említést tesz Török Bálintról, Kállay Jánosról, de még Bakics Pálról is. Azonban a „nép reménye, a trónus díszé”¹²⁶ elesett a csatában, s vele együtt jó pár magyar nemes is, köztük: Tomori Pál és sok más egyházfő, Palinai György,

¹²³ Thury József, Török történetírók I. kötet, MTA, Budapest, 1893, 79

¹²⁴ Gliša Elezović, Turski Izvori Za Istoriju Jugoslovena u Братство 26, Народна Штампарија, Београд, 1932, 96

¹²⁵ Az egyik ilyen példára, Szendrő elestének helytelen időpontjára Gliša Elezović is rámutat. Lásd :110

¹²⁶ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979, 39

Drágffy János és még sokan mások, akik az állam élén álltak.¹²⁷ Brodarics levelei VII. Kelemen pápához és Mária magyar királynéhez szintúgy beszámolnak az országban eluralkodott helyzetről a csata előtt, majd pedig a vereséget követő reménytelenségről is számot ad.¹²⁸

Az említett Tomori Pál már 1526 közepén, a mohácsi síkon lejátszódott csata előtt pár hónappal leveleiben értesítette II. Lajost a bel- és külpolitikai tényezőkről. Májusban napvilágra jött levelében például említi Bakics Pált, a hadtestekben kialakult elégedetlenségeket Ruovics Mihály menesztése miatt, valamint az emberek félelmét, mely a törökök által keltett veszély miatt alakult ki.¹²⁹ Számunkra különös jelentőségű, illetve különösen kedvesek az 1526. június 25-én és július 5-én íródott levelei, melyeket Péterváradról küldött. Ezekben a levelekben már fokozottabban érezhető a veszély, főleg azért, mert addigra az április 23-án útnak indult török hadsereg már egyre közelebb került a magyar hadakhoz.¹³⁰ Verancsics Antal munkája Lajos trónra való jutása óta megtörtént eseményeket jegyzi fel. Ami itt érdekességnek számíthat, hogy több helyen is megemlíti Jovan Nenadot, az öntitulált szerb cárt, aki a mai Vajdaság és Csongrád- Csanád megye területén egyfajta forradalmat robbantott ki.¹³¹ Végül a mohácsi csatát követő évben Török Bálinték a fejét vették a mai Tornyos területén. Fontos megemlítenünk, hogy nagy ez a történelmi személyiség nagy szerepet játszott a Habsburgok és a Szapolyaiak rivalizálásában is. Szapolyai például a halálhírének tudtára elrendelte a harangszót, hogy köszönetet adjon ezen cselekedetért.¹³²

A csata végkimenetelének egyik fontos mozzanatáról Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentésében olvashatunk. Ebből megtudjuk, hogyan is találták meg II. Lajos holttestét. Czettritz Ulrik, a király holttestének megtalálója kapja a főszerepet ezen műben, midőn az ő kezdeményezésével indultak meg a királyi test felkutatására.¹³³

A törökök oldaláról is említhetünk fontos forrásokat ezen esemény kapcsán. Lutfi pasa, Az Oszmán- ház története című munkája nyomon követi az állam történetét egészen 1554-ig. A magyar földeken való harcok idején az információkat pedig szemtanúként is szerzi. Hírül

¹²⁷ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979, 11-48

¹²⁸ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979, 49-52

¹²⁹ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979, 144-145

¹³⁰ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979, 146-48, 151-53

¹³¹ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979, 58-60

¹³² Д. Микавица, Срби у Хабзбуршкој монархији, знамените личности 1526-1918, Прометеј, Нови Сад, 2019, 85-87

¹³³ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979, 158-159

adta a mohácsi vész előtti történeteket Európa területén, így például beszámol a rodoszi sikerekről is. Meglepően nem csak a török belpolitikát követi szemmel, hanem a magyarországi történeteket is, II. Lajos reakcióit, a rendek összehívását, illetve a háborúba vezető utat. Itt is találhatunk vallási elemeket, akárcsak akkor, mikor a háború fordulópontjáról ír, amikor a törökök kerültek előtérbe „a hit harcosai pedig üzőbe vették a gonosz mívű gyaurokat”.¹³⁴ Kemálpasazáde pedig Mohácsname című művében még egy lépést tesz az olvasók lenyűgözése érdekében. A vallási elemeken kívül a csatában lévő vérengzéseket és a szörnyű képeket írja le. Ilyen például az a rész, ahol a török katonák felbátorodásáról ír, mielőtt előtérbe kerültek a magyar hadakkal szemben. Ekkor még bátrabban és erőteljesebben törtek előre- „A koponyák, mint borosserlegek megteltek vérrel, [...] e vér-bor csak növelte a harci kedvet, [...]”¹³⁵

Akadnak jócskán nyugati források is ezen eseményről. Természetes, hogy a nyugati államok is érdeklődtek az események végkimeneteléről, hiszen a kereszténység bástyájának bukásával az ő államuk határaihoz is közelebb kerültek a hódítók. Vincenzo Guidoto, Antonio G. de Burgio pápai nuncius Johannes Cuspinianus jelentései is mind fontosak számunkra. Egyrészt egy másfajta szemszögből láthatjuk a történeteket, másfelől pedig objektívabb tudósítást vehetünk észre, hiszen a céljuk nem a nemzeti öntudat felkeltése volt, hanem az állam élén állók pontos tájékoztatása.

A hódoltság idejéhez kapcsolódó írott forrásaink

Természetesen nem csak a mohácsi vész kapcsán tudunk feldolgozni forrásokat. Rengeteg írott emléket találunk a XVI. század más eseményivel kapcsolatban is. Az egyik számunkra kevésbé ismert történelmi forrás kezdetét szintén a mohácsi vészhez vezethetjük vissza. Ekkoron egy Bartolomeo Georgijevics is Mohácsnál tartózkodott, majd a csata végeztével több más hadifogoly mellett, ő is török rabságba került. Itt írta meg két híres művét is- *De Turcarum moribus epitome* és a *De captivate sua apud Turcas*. Előbb a *De captivate sua* jelent meg, azaz A török rabságom története, melyben Bartolomeo leírást ad az Oszmán Birodalomban eltöltött éveiről. Nem kevés alkalommal pedig még az államot irányítókkal folytatott beszélgetéseit is megemlíti. Politikai eseményekről is beszámol, ám a kronológiája nem minden esetben pontos. Ebben a művében fontos jelenségeket is megemlít, akárcsak a

¹³⁴ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979,354-359, 363

¹³⁵ Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979,338

harács, emellett a szultánt „az én uram” -ként is emlegeti.¹³⁶ Második műve több fejezetre is oszlik. A törökök életéről és szokásairól című műve nem csak történelmi, hanem társadalmi elemeket is ismertet. Ilyenek például az ismeretlen, török szavak magyarázata, a katonák oktatása, szolgálata, valamint a földek megműveléséről is beszámol, mely számunkra egyfajta segítséget nyújthat egy újfajta gazdaságtörténelmi megközelítéshez.¹³⁷ Ezen művének másik fele- mely négy fejezetre oszlik- már inkább a társadalomtörténelemmel foglalkozik. Itt megtudhatunk olyan társadalmi elemeket, mint például a rabok és a törökök viszonya, a rabok kötelessége, illetve mindennapi életük. A De Turcas Rómában jelent meg, 1552. szeptemberében.¹³⁸

Hasonló jelentőséggel bírnak Auger Gislen de Buzbek levelei is. Mindössze pár évvel a De Turcas megjelenése után született meg az első levél, mely a Törökországban töltött első pár évről számol be. I. Ferdinánd nagyköveteként jelenik meg Isztambulban, és először kaphatunk értesítés az oszmánokról egy tanult ember tollaiból. Az említett első levél, szavaival élvef „becsületesen és igazul” íródott. Ebben a levélben említést tesz még útjáról egészen Bécsig, ahol megismeri Ferdinánd császárt, majd az Oszmán Birodalomba vezető útján beszámolót tesz a fontosabb helyekről- Budáról, Pestről, Nándorfehérvárról-, ahol utazása során megállt. Isztambulba érve számos információt megtud Szulejmán szultán családjáról, emellett ismerteti a várost is. A haza felé vezető úton komolyan megbetegszik, amely miatt levelét is rossz stílusban írja meg, s emiatt még elnézést is kér. A levél végét a hely és az időpont ismertetésével zárj: Bécs, 1555.9.1.¹³⁹ A második levele már sokkal inkább személyes hangfelvételű, hiszen itt nem útleírásokat, illetve tájékoztatókat olvashatunk, hanem Szulejmán családjáról és a haremről tudhatunk meg többet. Fiai párharca és Cihangir állapota is kiemelkedő szerepet kap ebben a levélben¹⁴⁰. Négy levele közül az 1556. július 14-én, Konstantinápolyban¹⁴¹ íródott levele a legrövidebb. Harmadik levelét már teljesen baráti hangfelvétellel kezdi. Felteszi magának és a császárnak is azt a kérdést, vajon mit is kereshet egy keresztény ember ezen fura

¹³⁶ Бартоломеј Георгијевић, Моје робовање у Турској, О обичајима и начину живота Турака, Карпос, Лозница, 2017, 9-19

¹³⁷ Бартоломеј Георгијевић, Моје робовање у Турској, О обичајима и начину живота Турака, Карпос, Лозница, 2017, 24-59

¹³⁸ Бартоломеј Георгијевић, Моје робовање у Турској, О обичајима и начину живота Турака, Карпос, Лозница, 2017, 23, 60-97

¹³⁹ Auger Gislen de Buzbek, Pisma iz Turske, Karpos, Loznica, 2013, 21-78

¹⁴⁰ Auger Gislen de Buzbek, Pisma iz Turske, Karpos, Loznica, 2013, 79-89

¹⁴¹ Auger Gislen de Buzbek, Pisma iz Turske, Karpos, Loznica, 2013, 89

népség között. A levél végén pedig már latintudásának hiányosságáról is beszámol, illetve gyakorta tesz „vicces” megjegyzéseket is, amely ritka egy császárnak íródott levélben. Ebben a levelében számos információt megtudunk a török szokásokról, hogyan is él ez a nemzet. Háborús szokásaikról is első kezű forrást kapunk, hiszen Szulejmán keleti, perzsák ellen folytatott hadjáratát is leírja. Ez a levél Konstantinápolyban, 1560. június 1-jei keltezéssel jelent meg.¹⁴² Terjedelmileg ez a leghosszabb. Utolsó levele már Ferdinánd uralkodásának végéhez közeledve, 1562 december 12-én jelent meg, már német-római földön, Frankfurtban. Tartalmilag a legtöbb információt hordozza, ami a magyar területeket érinti. Jár Tolna megyében, de beszámol Esztergomról és Komáromról is. Számos emberrel megismerkedik útja során, és több helyen lingvisztikai felfedezésekről ad számot- az idegen nyelvű szavakat felsorolja, illetve anyanyelvi párjaikkal párba állítja. Az Oszmán Birodalom belpolitikáját tekintve pedig a Bajazid körüli belharcokról számol be.¹⁴³ Szerkezetét tekintve ez a legösszetettebb a levelek közül.

Körülbelül Buzbekkel azonos időben élt egy német humanista, Hans Dernschwam is. Munkája hasonló jelentőséggel bír, mint kortársáé, azonban míg Buzbek a török helyzetekről ad mélyebb leírást, addig Dernschwam inkább a magyar vonatkozásai miatt ismert. Időben ezen utazását Magyarországon megelőzi egy másik fontos adat is. Az 1553-as évben Nándorfehérváron tartózkodva látja Tuygun aga karavánszeráját is. Ezen leírása úttörő, hiszen az első olyan leírások közé tartozik, mely megörökíti az életmódot a hódoltsági területeken, emellett Buzbek leveleinél korábban kerül napvilágra. Igaz, mindketten megismerték utazásaik során Tuygunt, aki a Buda körüli térséget felölelő adminisztratív egység kormányzója volt.¹⁴⁴ Utazása 1553. június 22-től augusztus 11-ig tartott. Ez idő alatt pedig számos feljegyzést és megjegyzést tett útjáról, illetve megállóiról, melyek közé tartozik Zimony és Eszék is. Naplószerű feljegyzései kronológiai sorrendben követik egymást.¹⁴⁵

Naplószerű feljegyzéseket tanulmányozva jutottam el egy olyan forráshoz, mely a XVI. század második feléről ad nekünk leírást. Gyalui Thorda Zsigmond naplója az 1558-tól 1568-ig tartó időszakról ad nekünk hiteles leírást. Az első feljegyzés 1558. május 25-i keltezésű, míg

¹⁴² Auger Gislen de Buzbek, *Pisma iz Turske*, Karpos, Loznica, 2013, 91-162

¹⁴³ Auger Gislen de Buzbek, *Pisma iz Turske*, Karpos, Loznica, 2013, 163-220

¹⁴⁴ Michael Kiel, *The caravanseray of Tuygun Pasha in Belgrade in Belgrade 1521-1867* (Edited by Srđan Rudić, Selim Aslantas), Yunus Emre, Belgrade, 2018, 32-34

¹⁴⁵ Forrás, 1980 (12. évfolyam, 1-12. szám) 1980 / 4. szám, KRÓNKA, Utazás egy felperzselt országban (Hans Dernschwam útjegyzetei a hódoltsági Magyarországról, 1555) - Közreadja: Tardy Lajos, 89-96

az utolsó 1568. december 31-én jegyeztetett fel. Gyalui nem csak utazásairól és a magyarországi helyekről- Egerről, Pozsonyról, Eperjesről, Kassáról- ad feljegyzéseket naplójába, hanem az időjárási viszonyokról, saját egészségügyi állapotáról is sokat megtudunk. Ezen feljegyzések alapján nem csak a legfontosabb történelmi jelenségeket ismerjük meg egy új szemszögből, szubjektív elemek nélkül; mint például Ferdinánd császár 1564. július 25-én este hét és nyolc között beállt halálát¹⁴⁶, hanem ezen feljegyzéseket használva újabb megközelítéseket használhatunk például a klimatológiai kutatásokban is.¹⁴⁷

Ebből a korszakból, azaz a XVI. század történelméből a legtöbb feljegyzésünk mégis az útleírások kapcsán született. A törökök és az európai népek egyre inkább nyitottak lettek egymás felé, ezáltal egyre több török jelent meg Európán, s egyre több európai az Oszmán Birodalomban. Az egyik, talán a mi vidékeinkre nézve a legfontosabb útvonal a Via Traiana nevű útszakasz volt. Az 1526-os mohácsi, majd az 1541-es budai vész után az egész útvonal oszmán fennhatóság alá került, s így lett belőle „*pax Ottomanica*”, egy olyan útvonal, melyen megkezdődtek az új, kulturális változások és a kultúrák keveredése. Ez az útszakasz valójában Budát kötötte össze Isztambullal, az új török fővárossal.¹⁴⁸ Ezen az útszakaszon sokan megfordultak a hódoltság korában is. Az 1526-1606 közötti időszakban így tehát ezen az útszakaszon a háborúk mellett gyakorta voltak jelen az utazók is, akik népeik számára gyűjtöttek össze fontos információkat. Így történhetett meg, hogy jelen volt maga a Via Traiana fogalom Dernschwam vagy épp Verancsics Antal útleíró munkáiban is.¹⁴⁹

Azonban nem csak a Via Traiana útvonalon közlekedhettek az utazók. Számos feljegyzésünk van a XVI. század végéről, ahol már más útvonalakon is eljutottak az Oszmán Birodalom területére az európai vándorok. Bongars Jakab például 1585-ben Erdélyen keresztül utazott Konstantinápolyba. Útleírásából sokat megtudhatunk a Magyar Királysághoz tartozó területekről, valamint a városokban lévő szociális helyzetről. Utazása során járt Pozsonyban és Győrben is, de munkájában más toponímiák is előbukkanak, mint például a Nyitra vagy az Árva

¹⁴⁶ Gyalui Thorda Zsigmond naplója (1558-1568), Közzéteszi: Póka Ágnes, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2021, 121

¹⁴⁷ Gyalui Thorda Zsigmond naplója (1558-1568), Közzéteszi: Póka Ágnes, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2021

¹⁴⁸ Михаило Ст. Поповић, Од Будима до Константинопоља, Академска књига, Нови Сад, 2017, 35-36, 41-43

¹⁴⁹ Михаило Ст. Поповић, Од Будима до Константинопоља, Академска књига, Нови Сад, 2017, 147-149

folyók.¹⁵⁰ A század végén még egy fontos útleírást találhatunk, mely 1591-ből származik. Vratisláv munkája alapján könnyen rekonstruálhatjuk a folyók hajózhatóságát, emellett akárcsak az előző utazók, fontos adatok nyújt nekünk egyes helységek tanulmányozására.¹⁵¹

Zárszó

Általában azt mondják, minden kezdet nehéz. Én, most a munkámhoz érve, ennek inkább az ellenkezőjét állítanám- a befejezés az, ami nehéz, bár számomra.

Amikor kiválasztottam ezt a témát, már tudtam, hogy nagy fába vágtam a fejszém, s rengeteg kutatást és időt fog időbe venni az, hogy elkészíthessek egy értékelhető dolgozatot.

Elhiszem, hogy a munka címének hallatán sokan feltették magukban a kérdést: „Hogyan is lehet ezt a dolgozatot majd ennyi oldalon összefoglalni?”. Jogosan teheték fel ezt a kérdést, hisz jómagam is sokáig kételkedtem, hogy meg tudom-e majd oldani, hogy a hallgatóság és az olvasók számára egy olyan munkát készítsek el, mely az érdeklődés mellett újabb információkkal tud számukra szolgálni. Munkámban nagyobb hangsúlyt fektettem a történelmi források, illetve a kapcsolatok elemzésére, mint a történelmi események bemutatására. Fontosnak találom ezen aspektust, hiszen keveset foglalkozunk a történelmi forrásokkal, sőt még egyes történészek is történelmi munkákat olvasnak, ahelyett, hogy kutatásaik során az eredeti forrásokat tanulmányoznák. Ha egy más megközelítést alkalmaznánk, talán a tudomány előrébb jutását is elősegítenénk, illetve a történelem olyan aspektusait is tanulmányozhatnánk, mint a gazdaságtörténelem, a nemzeti és kulturális változások, esetleg a jogtörténelem. Fontosnak találtam ezeket a vitapontokat is érinteni, hiszen, ahogyan már annyiszor említettem, véleményem szerint, keveset foglalkozunk velük. A középkori hosszabb bemutatással pedig arra szerettem volna felhívni az olvasó figyelmét, hogy ezek a kapcsolatok nem egy éjszaka alatt alakultak ki, hanem hosszas folyamatok végeredményei. Ezért is mutattam rá például a XVI. századi történelem rövid áttekintése során, a földrajzi felfedezésekre, hiszen bármilyen furcsának is tűnhet, még a magyar-azték kapcsolatokat is tanulmányozhatnánk ebben a periódusban, hiszen a Habsburgok nyugati terjeszkedése az újvilágban, egybeesik a magyar korona megszerzésével.

¹⁵⁰ Szamota István (összegyűjtötte), Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, Franklin Társulat, Budapest, 1891, 163-168

¹⁵¹ Szamota István (összegyűjtötte), Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, Franklin Társulat, Budapest, 1891 183-185

Hosszú munkám során számos forrást, történelmi munkát kutattam, elemeztem. A legkorábbi közülük még a XVI. századból származik- a források esetében-, a történelmi munkákat tekintve a legkorábban publikált 1893-as míg a legújabb 2022-es. Ezzel is szerettem volna a munkámnak egy olyan keretet adni, ahol a történetírás fejlődését követve, más megközelítésekből is igyekszem kutatni, valamint bemutatni ezt a rövid, de tartalmas periódust.

Minden vég – ahogyan már említettem- nehéz. Átgondolva még számos dolgot szemléltetnék, illetve még egy tucat forrást bemutatnék, viszont erre már nincs sem idő, sem hely. Ezt, a számomra kedves munkát, két ember emlékének ajánlom. Az egyikük Mikavica Dejan (1964-2022), az Újvidéki Egyetem egykori professzora, kinek számos munkáját használtam fel a dolgozatom során, evvel is egy multikulturális megközelítést adva ennek a kutatásnak. A másikuk pedig édesapám, Ottó (1974-2022), aki a VMTDK előtti napon hunyt el, így a dolgozat megvédését és „sikerét” már nem élhette meg.

Különös köszönet illeti mentoromat, dr. Pfeiffer Attilát, aki sokat segített abban, hogy egy ilyen terjedelmes munkát írjak. Sokszor látott el tanácsokkal, segítséggel. Másfelől hasonló hálával tartozom dr. Miroslav Pavlović professzornak is, aki szintűgy igyekezett jó tanácsokkal ellátni, illetve elmélyíteni bennem az oszmanisztika iránti szeretetemet.

Felhasznált irodalom

Források

Auger Gislen de Buzbek, Pisma iz Turske, Karpos, Loznica, 2013

A zsitvatoroki béke (https://ghdi.ghi-dc.org/pdf/eng/77_A_B_Peace_1606_ENG.pdf)

Az 1536. évi XLIX. törvénycikk (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=53600049.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1536>)

Forrás, 1980 (12. évfolyam, 1-12. szám)1980 / 4. szám, KRÓNKA, Utazás egy felperzselt országban (Hans Dernschwam útjegyzetei a hódoltsági Magyarországról, 1555)

Gliša Elezović, Turski Izvori Za Istoriju Jugoslovena u Братство 26, Народна Штампарија, Београд, 1932

Gyalui Thorda Zsigmond naplója (1558-1568), Közzéteszi: Póka Ágnes, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2021

Katona Tamás (Szerk.), Mohács emlékezete, Európa könyvkiadó, Budapest, 1979

Konstantin Mihailović, Janičarove uspomene, Prosveta, Beograd, 1966

Szamota István (összegyűjtötte), Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, Franklin Társulat, Budapest, 1891

Szerémi György, Emlékirat Magyarország romlásáról 1484-1543, Pest 1857

Thúry József, Török történetírók I. kötet, MTA, Budapest, 1893

Zay Ferenc, Az Lándorfejrvár elvesztésének oka e vót, és így esött (<https://terebess.hu/keletkultinfo/zay.html>)

Бартоломеј Георгијевић, Моје робовање у Турској, О обичајима и начину живота Турака, Карпос, Лозница, 2017

Дејан Микавица, Срби у Хабзбуршкој монархији, знаменита документа 1538-1918, Прометеј, Нови Сад, 2019

Константин Филозоф, Житије деспота Стефана (https://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/konstantin-zitije_desp_stefana_c.html)

Cikkek, folyóiratok könyvek, tanulmányok

Ágoston Gábor, Az Oszmán hódítás és Európa, Rubicon Intézet, Budapest, 2022

Angus Konstam, Atlas der großen Entdeckungsfahrten, Weltbild, Augsburg, 2000

Arpad Pača, Srbi i Mađari u Čanadskom sandžaku u drugoj polovini XVI. veka u A szerb-magyar viszonyok a történelemben, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2007

Attila Barany, Ferenc Zay -Biography in Christian-Muslim Relations A Bibliographical History Volume 7, Central and Eastern Europe, Asia, Africa and South America (1500-1600), Brill, Leiden, 2015

B. Szabó János, A Magyar Királyság hadszervezete és hadserege (1490-1529) itt: B. Szabó János, Fodor Pál (Szerk.), Új korszak határán, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2022,

BARONAS,Darius, ROWELL, S.C., The Conversion of Lithuania From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians, Vilnius, THE INSTITUTE OF LITHUANIAN LITERATURE AND FOLKLORE 2015

Barta Gábor, A Sztambulba vezető út (1526- 1528), Magvető, Budapest, 1983

Catherine Horel, CETTE EUROPE QU'ON DIT CENTRALE. Des Habsbourg à l'intégration européenne 1815-2004, Beauchesne, 2009

Charles Phillips, Aztecs & Maya, Hermes, Leicestershire,2013

David M. Jones, Incas, Hermes, Leicestershire, 2013

Đere Zoltan, Ratovi i stanovništvo Ugarske 1521-1718 u Istraživanja 25, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2014

Emrah Safa Gürkan, Sultanin Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj Ve Rüşvet Ağları, Kronik Kitap, Istanbul, 2017

Fernand Braudel, La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II, tome 2, Armand Colin, 1990

Györe Zoltán, Pfeiffer Attila, Godišnjak Istorijaskog arhiva društva Bačko-Bodroške županije i srpske teme u Историја и интерпретација (Момир Самарцић уредник), Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2020

Györe Zoltán, Pfeiffer Attila, „NEMZETI NAGYLÉTÜNK NAGY TEMETŐJE, MOHÁCS!”, TANULMÁNYOK 2017/1. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék, 2017

H.G. Koenigsberger,Europe in the Sixteenth Century, Longman, London, 1989

Halil Inalcik, The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973

Hazim Šabanović, Turski diplomatski izvori za istoriju naših naroda u Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, Бранислав Ђурђев (уредник), Оријентални Институт, Сарајево, 1950

Horn Ildikó, Bart János, Három ország egy haza, Kossuth Kiadó, Budapest, 2020

Kiss Lajos, Nándorfehérvár bukása, Hadtörténelmi Közlemények 1889. évfolyam (2. kötet. Budapest, 1889)

Kulcsár Péter, A Jagelló-kor, Gondolat Kiadó, Budapest, 1981

Leslie P. Peirce, The Imperial Harem Women And Sovereignty In The Ottoman Empire, Oxford University Press, New York, 1993

Libor Jan, Rytířská smrt pomazaného krále 1278, Osmičky: Osudová výročí českých a československých dějin končící na jednu číslici NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2018

Lucien Febvre, Un destin Martin Luther, Presses universitaires de France, Paris, 1968

Luigi Salvatorelli, Sommario della storia d'Italia, Giulio Einaudi, Torino, 2012

M.J. Rodríguez-Salgado, Eating bread together, Universidad de Alcalá, Alcalá, 2015

Martyn Rady, A Habsburgok, Helikon, Budapest, 2022

Machiel Kiel, The caravanseray of Tuygun Pasha in Belgrade in Belgrade 1521-1867 (Edited by Srđan Rudić, Selim Aslantas), Yunus Emre, Belgrade, 2018

Michael Mallett, Christine Shaw, The Italian wars, Routledge, London, 2014

Nemeskürty István, Elfelejtett évtized, Magvető, Budapest, 1974

Nikola Samardžić, Karlo V, Službeni glasnik, Beograd, 2001

Pach Zsigmond Pál (Szerk.), Magyarország története 1526-1686, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987

Pálffy Géza, Baróni a magnáti v Uhorskem kráľovstve v 16. storočí v Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948 (Frederik Federmayer a kolektív), Almanach, Martin, 2012

Pálosfalvi Tamás, Magyarország története 7 A Hunyadiak kora 1437-1490, Kossuth Kiadó, Budapest, 2009

Pinar Kayaalp, The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the 16th Century: Building the Atik Valide, Routledge, London, 2018

Rubicon 2013/2, Oborni Teréz, Habsburg Ferdinánd harca a magyar trónért, Rubicon, Budapest, 2013

Rubicon 2014/2, Varga Szabolcs, Zrínyi Miklós. A szigetvári hős 1508-1566, Rubicon, Budapest, 2014

Steven Runciman, The fall of Constantinople 1453, Cambridge University Press, Cambridge, 1965

Szakály Ferenc, Források Tolna megye XVII. századi történetéhez in A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyve, Szekszárd, 1975

Thomas Kaufmann, Erlöste und Verdammt, C.H.Beck, München, 2017

Tringli István, Magyarország története 8, Mohács felé 1490-1526, Kossuth Kiadó, Budapest, 2007

Zahit Atçıl, Kanuni Sultan Süleyman Oğlu Şehzade Mustafa'yı 1553'te Neden Boğdurttu? in Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, XLVIII (2016)

Zeki Arıkan, 1536 Kapitülasyonları ve Cumhuriyet İdeolojisi in Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2005

Zoltan Đere, Habzburška monarhija 1526-1792, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju, Monografije br. 60, Novi Sad 2014

Александар Крстић, Српски деспоти и властела у државној структури Угарске (1404-1459) у На граници хришћанске Европе (уредник Арпад Хорњак), Нови Сад, Форум, 2020

Георгије Острогорски, Историја Византије, Миба, Београд, 2017

Дејан Микавица, Срби у Хабзбуршкој монархији, Знамените личности 1526-1918, Прометеј, Нови Сад, 2019

Дејан Микавица, Ненад Лемајић, Горан Васин, Ненад Нинковић, Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526 до 1918., Књига 1-2, Прометеј-Филозофски факултет-РТВ, Нови Сад 2016

Дворник. Френсис, Словени у Европској историји и цивилизацији, Сlio, Београд, 2006

Историја српског народа. 1. Српска књижевна задруга, Београд 1981

Историја српског народа III-1, Српска књижевна задруга, Београд, 1993

Лемајић Ненад, Извори и историографија о српском средњем веку, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2007

Марко Шуица, Милица књегиња немирног доба, Еволута, Београд, 2020

Милош Благојевић, Дејан Медаковић, Историја српске државности I, САНУ, Нови Сад, 2000

Михаило Ст. Поповић, Од Будима до Константинопоља, Академска књига, Нови Сад, 2017

Невен Исаиловић, Међуречје Саве и Дрине у позном средњем веку: између Угарске, Србије и Босне у На граници хришћанске Европе (уредник Арпад Хорњак), Нови Сад, Форум, 2020

Никола Гиљен, Две српске султаније, Дерета, Београд, 2016

Роберт Мантран (приредио), Историја Османског царства, Београд, Сlio, 2022,

Снежана Божанић, Српски великаши у политичким превирањима око избора Владислава за краља Угарске у Истраживања 24, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2013

Тамаш Палосфалви, Бранковићи на мађарском престолу? у На граници хришћанске Европе, Европе (уредник Арпад Хорњак), Нови Сад, Форум, 2020

Internetes források

<https://rubicon.hu/cikkek/nagy-lajos>

<https://rubicon.hu/kalendarium/1456-julius-22-a-nandorfehervari-diadal>

<https://books.openedition.org/pur/104666>

<https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/tartalomjegyzek.html>